

Strijden op diverse fronten ter redding van het zielenheil. De stichtingen van priester en meester Pieter van Beselare te Ieper uit het begin van de 15de eeuw¹

INLEIDING

In het fonds *Merghelynck* van de Albertina te Brussel zitten heren der originelen; sommige daarvan dateren nog uit de middeleeuwen. De herkomst van die documenten is meestal niet gekend, maar het is geweten dat de opulente Merghelynck kosten noch moeite spaarde om allerlei archivalia met betrekking tot Ieper en omstreken te verzamelen. Een aantal van die originelen bracht hij onder in nummer 42, dat eigenlijk een verzameling is van historische nota's gerangschikt per familie.² Onder de Ieperse families (A *Ypres*) bevindt zich de farde nr. 51, die betrekking heeft op de familie Van Beselare (Becela(e)re, Be(i/y)s(s)ela(e)re).³ Daarin bevindt zich o.a. een stichtingsakte van 28 februari 1414 n.s. waarbij meester in de *artes*, Pieter van Beselare (*meester in aerten; Pieter/Pietre/Piettre van Beyselare/Beiselare*) voor de Ieperse schepenen een kaarsbranding op allerlei dagen vastlegt. Het is deze oorkonde die het uitgangspunt van deze bijdrage vormt. Het document, dat een originele oorkonde is, is om meerdere redenen interessant en geven we op het einde van deze bijdrage in bijlage uit. Het biedt

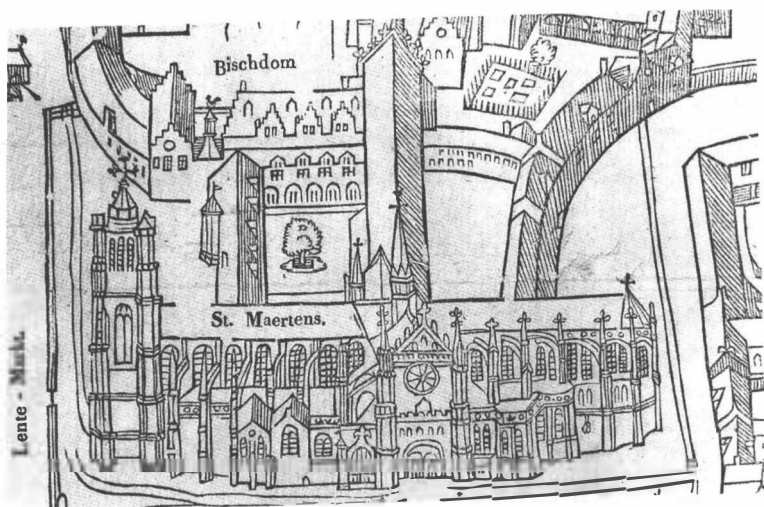
¹ Met dank aan de doctorandi Hannelore Franck en Marjan De Smet (beiden Kulak) voor hun nuttige opmerkingen.

² P. TRIO, 'De archivaris', in: A. MORISSE (red.), *Arthur Merghelynck. Passies van een edelman*, Veurne, 2008, p. 87-103, 100-101; A. MERGHELYNCK, *Vade-mecum pratique et utile de connaissances historiques et indicateur nobiliaire et patricien de ces contrées renfermant de nombreux inventaires de collections d'archives inédits jusqu'ici, appartenant à plusieurs dépôts publics et privés de la Belgique, ou catalogue-répertoire analytique, méthodique et raisonné de 555 manuscrits formés pour la plupart au moyen des documents y inventoriés, orné de sept planches en photo-typie et gravure*, Doornik, 1896-7, p. 148-150.

³ Bij de bespreking hierna van de stichtingen hebben we telkens in cursief tussen haakjes ook de oorspronkelijke schrijfwijze uit het eigentijdse document weergegeven.

een goed zicht op bepaalde devotiepraktijken in het laatmiddeleeuwse Ieper. Er zijn immers voor Ieper weinig of geen van dergelijke stichtingen, laat staan in originele vorm, bewaard gebleven. Bovendien dateert deze stichting van een vroege datum in vergelijking met andere stichtingen van die aard, die daarenboven slechts via kopieën of regesten zijn overgeleverd. Deze fundatie was echter niet de enige die Pieter in het leven riep. Zijn fortuin, maar ook zijn godsdienstigheid leidden tot allerlei stichtingen, o.a. jaargetijden. Eerder onderzoek van onzentwege over jaargetijdestichtingen te Ieper⁴ zal toelaten om enerzijds de plaats die Pieters fundaties innamen preciezer te leren kennen en anderzijds de kennis over de ontwikkeling van dit fenomeen verder te helpen aanvullen.⁵ Al zijn er de laatste jaren - o.m. voor Gent - nieuwe studies rond dit thema uitgevoerd,⁶ toch geven we hier voor het eerst een zeer gedetailleerde beschrijving en analyse van

- 4 P. TRIO, 'De stichting Lansaem in het O.L.V.-gasthuis te Ieper. Bijdrage tot de studie van de jaargetijdestichtingen in de middeleeuwen', in: P. TRIO & R. VAN BELLE, *Pieter Lansaem. Bijdrage tot de studie van de jaargetijdestichtingen te Ieper in de late middeleeuwen*, O. MUS (red.) (Bijdrage tot de studie van de geschiedenis van de liefdadigheidsinstellingen te Ieper, 12), Ieper, 1993, p. 11-117 en 153-186.
- 5 Zie nog onze meer algemene studies hierover: P. TRIO, 'Moordende concurrentie op de memoriemarkt. Een eerste verkenning van het fenomeen jaargetijde in de Lage Landen in de late middeleeuwen (circa 1250 tot 1550)', in: J. DEPLOIGE, B. MEIJNS & R. NIP (red.), *Herinnering in geschrift en praktijk in religieuze gemeenschappen uit de Lage Landen, 1000-1500*. Groningen, 29 september 2006 Brussel, 5 oktober 2007. *Contactforum* (Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten), Brussel, 2009, p. 141-155; P. TRIO, 'De zorg voor lichaam en ziel in het licht van de eeuwigheid (late middeleeuwen)', in: S. BALACE & A. DE POORTER, *Tussen hemel en hel. Sterven in de middeleeuwen, 600-1600*, Brussel, 2010, p. 236-243. Zie alhier voor verdere literatuur.
- 6 M. DE SMET, 'Ter lavenessen mynre zielen'. *Middeleeuwse jaargetijdenstichtingen in de Sint-Niklaaskerk te Gent*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KU Leuven, Geschiedenis, 2000; H. FRANCK, 'Memoria et Caritas. Jaargetijden als armenzorg in de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Gent in de late middeleeuwen', in: *Handelingen der Maatschappij voor geschiedenis & oudheidkunde te Gent*, 67 (2013), p. 29-57, die wijst op het belang van jaargetijden in de bestrijding van armoede. Momenteel bereidt Marjan De Smet (Kulak) een doctoraat voor over laatmiddeleeuwse memoriestichtingen te Kortrijk, waarvan jaargetijden een belangrijk onderdeel vormen, terwijl Hannelore Franck (Kulak) werkt aan een doctoraat over de onderlinge wisselwerking tussen armenzorg en de stichting van jaargetijden te Brugge (13de-midden 16de eeuw). Zie een eerste voorstelling van resultaten voor de Sint-Maartenskerk te Kortrijk: M. DE SMET, 'Almsgiving in a memorial context: the case of Saint Martin's church in late medieval Courtrai (fifteenth-sixteenth centuries)', in: *Jaarboek middeleeuwse geschiedenis*, 15 (2012) p. 198-223.

Tekening van de zuidzijde van de laatmiddeleeuwse Ieperse Sint-Maartenskerk, afgebeeld op de kaart van Thevelin en Destree, a° 1564, herdrukt op bijgewerkte plaat, Ieper, 1815 (naar exemplaar in privé-bezit)

een stichting van jaargetijden. We willen verder via het nagaan van Pieters levenswandel deze stichtingsijver enigszins duiden. Uiteraard moeten we ook het religieuze en socio-economische klimaat in Ieper en daarbuiten als achtergrond bekijken om de eigenheid van Pieters stichtingen beter te kunnen situeren. Zijn uitgebreide stichtingen met nadien wijzigingen en allerlei aanvullingen - waarvan sommige slechts fragmentarisch overgeleverd via 19de-eeuwse vermeldingen - maken het niet altijd gemakkelijk om de puzzelstukjes in elkaar te laten passen. Maar het gereconstrueerde verhaal biedt voldoende stof voor een betere kennis van bepaalde uitingen van laatmiddeleeuwse devotie in het graafschap Vlaanderen, welke gedragingen tot hiertoe te weinig aandacht gekregen hebben in het vroomheidsonderzoek binnen de grenzen van de Zuidelijke Nederlanden.⁷

7 Daarvoor moeten we ons nog altijd behelpen met de sterk bekritiseerde studie van J. TOUSSAERT, *Le sentiment religieux en Flandre à la fin du moyen-âge*, Paris, 1963,

EEN GROTE O.-L.-VROUWEDEVOTIE

Toen Pieter in 1414 zijn lichtstichting in alle vrijheid deed bij de kerkfabriek van de Ieperse Sint-Maartenskerk - hier was er een kapittel aan verbonden dat als patronaatsheer optrad voor alle parochiekerken en andere bedehuizen in de stad⁸ - was hij al een poos begonnen met de inrichting van twee jaargetijden, zoals we verder zullen zien. Het eerste jaargetijde dat zijn voornaamste contouren al in 1400 kreeg, diende plaats te vinden in de Sint-Katelijnekapel die gelegen was in de zuidzijde van de Ieperse hoofdkerk. Precies in die kapel, die vroeger aan Sint-Niklaas was toegewijd, en eertijds de enige kapel was van de Sint-Niklaasbroederschap,⁹ had Pieter wellicht met instemming van de kerkfabriek en/of de broederschap er ten laatste in 1400 ook zijn grafplaats (*sepulture*) gekozen.¹⁰ Zijn grafzerk zou vlak voor het altaar van Sint-Katelijne

p. 219 e.v. Zie bv. voor Utrecht de zeer omvattende maar tendentieuze studie van L. BOGAERS, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van culturen religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*, Utrecht, 2008, p. 593-683, de specifieke info over jaargetijden is evenwel beperkt door het relatief schaarse bronnenmateriaal in vergelijking met dat voor de 'Vlaamse' steden.

8 Over de Sint-Maartenskerk als hoofdkerk met aan het roer het kapittel, zie voornamelijk: J. PYCKE, 'Prévôté de Saint-Martin à Ypres', in: U. BERLIERE, e.a. (red.), *Monasticon Belge*, dl. III: *Province de Flandre Occidentale*, vol. 3, Luik, 1974, p. 931-989; D. MASURE & K. DE LILLE (ed.), *De Sint-Maartenskathedraal te Ieper. 60 jaar kerkwijding, 1930-1990. Een bundel studies*, Ieper, 1990.

9 Cf. infra.

10 Waar het kapittel heer en meester was over het koor, functioneerde het schip als parochiekerk voor de parochianen van de Sint-Maartensparochie. Die laatste ruimte van de kerk viel onder de bevoegdheid van de kerkfabriek, zij het dat haar bestuur bestaande uit kerkmeesters, zoals we ook in de stichtingsakte kunnen lezen, onder de voorgedij stond van het stadsbestuur. Daarom dienden de voorgedij en de schepenen van Ieper met de lichtstichting van 1414 in te stemmen. Over de verhouding tussen de kerkfabriek en het kapittel die niet altijd rimpelloos verliep: E. FEYS & A. NELIS (ed.), *Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres, précédés d'une esquisse historique sur la prévôté*, dl. I: *La prévôté de Saint-Martin. Esquisse historique*; dl. II: *Les cartulaires de Saint-Martin*; 1° 1102-1364; 2° 1364-1543 (Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'histoire et les antiquités de la Flandre, 1ste reeks, 2), 4 vol., Brugge 1880-1884. Meer algemeen over de functie en betekenis van middeleeuwse kerkfabrieken in de Nederlanden: W. NOLET & P.C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, p. 346-347; J. KUYSS, *Kerkelijke organisatie in het middeleeuwse bisdom Utrecht*, Nijmegen, 2004, p. 59-60. Het is niet onmiddellijk duidelijk of Pieter voor zijn begravenis een aparte overeenkomst met de Sint-Niklaasbroederschap of met de kerkmeesters van de Sint-Maartenskerk moest afsluiten. Het lijkt erop dat de Sint-Niklaasbroederschap in een al dan niet ver verleden hierover met de kerkfabriek een algemeen akkoord

komen te liggen.¹¹ Juist boven zijn toekomstige grafplaat liet hij in de scheidingsmuur (*masiere*)¹² een O.-L.-Vrouwebeeld plaatsen.¹³ Eventueel betreft het een muur die tijdelijk een aanpalende nieuwbouw afsloot.¹⁴ Het is voor dat beeld dat tegen betaling een kaars van een half pond was moest branden telkens als het *Salve Regina* in de kerk weerklonk,¹⁵ namelijk iedere zaterdag en de andere dagen en uren waarop dit gezongen werd. De kaars moest blijven branden voor het Mariabeeld zolang het *Salve Regina* duurde.

We weten uit andere documenten dat de instelling van dit O.-L.-Vrouwelof nog niet lang voordien in het leven was geroepen. Het kapittel had toen naar zijn zeggen deze viering uit de grond gestampt uit dankzegging tegenover de bevolking en de

had afgesloten en daarvoor ook de nodige betalingen had uitgevoerd. Vgl. met een latere tariefafspraak voor begrafenissen van leden van de Sint-Niklaasbroederschap in haar gelijknamige broederschapskapel, cf. *infra*, n. 106.

- 11 De precieze identificatie als de Sint-Katelijnekapel kan men bekomen door de wat vage informatie die in de akte van 1414 gegeven wordt (zie bijlage) te verbinden met de info in de stichtingsakte van 20 april 1400 (zie hierna). In principe betekent *sepulture* in de eerste plaats graf(plaats): *De Geïntegreerde Taalbank (GTL): MNW (Middelnederlands Woordenboek)*: <http://gtb.inl.nl/>. Hier zal later een grafsteen komen, zie hierna de aanvullende jaargetijdestichting van het jaar 1412.
- 12 GTL: MNW.
- 13 Misschien een O.-L.-Vrouw van Tuine, aan wie de leperlingen de opheffing van het beleg in 1383 toeschreven. De opkomende devotie voor deze Maria ziet men onder meer in een afbeelding van haar op een memorietafereel uit 1400 met de leperse minderbroeder Pieter van Cassel: A. VANDENPEEREBOOM, *Tuindag et Notre Dame de Tuine* (Ypiana. Notices, études, notes et documents, 5), Brugge, 1881, p. 27-28, met een afbeelding hiervan. Recent nog afgebeeld: J. DEWILDE, *leper. De verdwenen stad*, Koksijde, 1998, p. 103. In aanmerking als beeldhouwer (*beildesnidere*) komt de a° 1410/11 n.s. actieve Jan Bellekinne: BRUGGE, *Rijksarchief (=RAB)*, Oud kerkarchief, nr. 498, f° 24 v°.
- 14 Aangezien het koor voorbehouden was voor het kapittel dienen we de Sint-Katelijnekapel in de zuidelijke zijbeuk van het schip te situeren. Mogelijk is er een verband met de uitbouw van de nieuwe Sint-Niklaaskapel van de broederschap, gedateerd in 1419, nabij de derde travee in de zijbeuk. Zie voor onze beperkte kennis van de bouwgeschiedenis de verdienstelijke studie - vooral aan de hand van vooroorlogse foto's maar zonder veel precieze datering: H. CONSTANDT, 'De collegiale en kathedrale kerk Sint-Martinus, verminking, verwoesting en verrijzenis', in: MASURE & DE LILLE (ed.), *De Sint-Maartenscathedraal*, p. 27-80, met de info over de Sint-Niklaaskapel op p. 74. Zo weten we dat in die periode ook aan de toren werd gewerkt, al kunnen uiteraard nog andere plaatsen voor de situering van die scheidsmuur in aanmerking komen.
- 15 1 pond is 0,430... kg: P. VANDEWALLE & J. MERTENS, *Metrologisch Vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, p. 71.

stad voor hun geldelijke bijdragen na de ramp ten gevolge van het beleg van 1383 door de Gentenaars en de Engelsen. Deze rampzalige gebeurtenis had vele Ieperse instellingen met een financiële kater opgezadeld. Op 29 juli 1385 beloofde het kapittel daarom elke zaterdag na de vespers om met alle aanwezige kanunniken in processie van het koor naar het schip van de kerk te gaan om daar dan de antifoon of beurtzang *Salve Regina misericordie* met bijhorend vers en collecte te zingen.¹⁶ Toch moeten we de formulering van het kapittel wellicht met een korreltje zout nemen. De inrichting van dergelijke loven in deze periode was een meer algemeen fenomeen, dat bovendien ook extra inkomsten genereerde omdat individuen bijdroegen tot een uitbreiding van het lof naar de andere dagen van de week.¹⁷ Vele decennia later, ergens in de periode 1460-1480, zou de zeer rijke en politiek machtige Pieter Lansaem min of meer eenzelfde belichting met kaarsen instellen in de Ieperse hoofdkerk.¹⁸

Verder moest er eenzelfde gewicht aan kaars voorzien worden om te branden voor het genoemde O.-L.-Vrouwebeeld en dit op alle zondagen en alle grote feesten,¹⁹ nl. Nieuwjaarsdag (1 januari), Dertiendag (6 januari), O.-L.-V.-Lichtmis (2 februari), O.-L.-V.-halfmaart (Maria Boodschap, 25 maart), de vier Paasdagen (Pasen en drie volgende dagen), iedere maandag na Verzwoeren maandag na Pasen (maandag na de tweede zondag na Pasen), welke de dag is waarop men jaarlijks het jaargetijde

16 Over het beleg en zijn gevolgen: W. SIMONS & P. TRIO, 'Achtergronden bij het ontstaan van de Tuindagprocessie: bronnen en situering', in: R. VINCKIER (red.), *Ieper Tuindag. Zesde eeuwfeest. Een bundel historische opstellen*, Ieper, 1983, p. 107-128; O. MUS, 'De eerste fase van het Iepers herstelprogramma na het beleg van 1383', in: *Ibidem*, p. 129-180 en 139 e.v. Over de instelling van het *Salve Regina*: P. TRIO, 'De stichting', p. 30 en 163, n. 110.

17 Vgl. met: NOLET & BOEREN, *Kerkelijke instellingen*, p. 342-344; P. DECLERCK, 'Commuun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge (=HGGSEB)*, 108 (1971), p. 117-173; KUYS, *Kerkelijke organisatie*, p. 69-71.

18 TRIO, 'De stichting', p. 26, wel beperkt tot de zaterdag en de zondag.

19 Voor de heiligenkalender gebruikten we: E.I. STRUBBE & L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960.

van Pieter zou doen,²⁰ O.-L.-V.-Tenhemelopneming (15 augustus), de vier Sinksendagen (Pinksteren en drie volgende dagen), Sacramentsdag (donderdag na de eerste zondag na Pinksteren), Sint-Jansdag midden in de zomer (24 juni), Sint-Pieters- en Sint-Pauwelsdag (29 juni), Sint-Maartensdag in de zomer (4 juli), Sint-Maria Magdalenadag (22 juli), Sint-Jacobs- en Kristoffelsdag (25 juli), O.-L.-V.-Tuindag op 8 augustus,²¹ O.-L.-V.-halfoogst (15 augustus), Sint-Augustinusdag (28 augustus), O.-L.-V.-dag in september (Maria Geboorte, 8 september), Allerheiligendag (1 november), Allerzielendag (2 november), Sint-Maartensdag in de winter (6 november), Sint-Katelijnedag (25 november), Sint-Andriesdag (30 november),²² O.-L.-V.-dag in december (Maria Ontvangenis, 8 december) en tenslotte op de vier midwinterdagen (de zogenaamde Kerstdagen, zijnde de vier dagen na Kerstdag)²³. De kaars zou er telkens branden gedurende heel de hoogmis die het kapittel op die dagen naar gewoonte opdroeg. In deze opsomming krijgen we meteen een goed zicht op een deel van de liturgiekalender in de kapittelkerk. De kerkfabriek zou ook telkens wanneer dat nodig was de kaarsstomp moeten laten vervangen. Telkens wanneer de kerkfabriek een dag in gebreke was, hadden de pastoor en de koster van deze kerk recht op 12 d. par. Vlaamse munt.²⁴

De kosten voor dit kaarslicht werden betaald door de overdracht van jaarlijks 40 s. par. Vlaams erfelijk rentegeld dat bezet was op het huis De Hoorn, gelegen op de zuidzijde van de Ieperse Grote Markt tussen het huis De Korenmarkt en het huis De Helm.²⁵ De

20 Cf. infra.

21 Over deze lokale verering met de miraculeuze bevrijding van het beleg op 8 augustus 1383 als aanleiding: SIMONS & TRIO, 'De achtergronden', p. 107-128.

22 Verbonden met de lokale herdenking van de moord op de schepenen in 1303: E. COPPIETERS STOCHOVE, 'Le poêle du service des échevins d'Ypres, tués en 1303', in: HGGSEB, 65 (1915-1922), p. 127-130.

23 STRUBBE & VOET, *De chronologie*, 504.

24 Vlaams en *Par(isien)sis* mogen als munten van gelijke waarde bestempeld worden: H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen*, Brussel, 1934, p. 107.

25 Bij een onderzoek naar de huizen gelegen op de Grote Markt in de 15de eeuw vond de auteur dat het huis dat ten oosten aan De Hoorne grensde De Korenmarkt werd genoemd, terwijl er voor het aanpalende huis ten westen enige twijfel rees. Hij

betaling, die telkens viel op 1 oktober (bavomis of bamis), en bijgevolg ook de uitvoering van de lichtstichting, zou pas ingaan vanaf Pieters overlijden. Van deze overeenkomst uitgaande van vijf schepenen van de stad en bekrachtigd met het erfachtige zegel van de stad, werden twee gelijke oorkonden opgemaakt, één voor Pieter,²⁶ en een andere voor de kerkfabriek.

Licht door middel van kaarsen, olielampen, toortsen en glasramen stond voor het goddelijke en al het afgeleide daarvan. Via het licht, dat een belangrijke plaats kreeg in de christelijke liturgie, bracht men hulde aan al het goede.²⁷ De Moeder Gods was de tussenpersoon bij uitstek om voor Pieter bij Christus of God te bemiddelen. De Maria- of O.-L.-Vrouwewedevotie floreerde heel de middeleeuwen door, maar kende zeker in de 14de en 15de eeuw een grote aandacht.²⁸

vroeg zich af of dit het huis *Den Hellem* kon zijn: P. VANDENBUSSCHE, 'De huizen van de leperse Grote Markt in de 15^e eeuw. Een topografische studie', in: O. MUS (red.), *De leperse Markt een historisch fenomeen. Drie bijdragen gebundeld ter gelegenheid van de tentoonstelling in de lokalen van de Kredietbank te leper van 18.1.1985 tot 1.2.1985*, leper, 1985, p. 44 en 32-33. Op het plan Popp uit 1853 is die twijfel er niet omdat dit precies klopt met het aantal beschikbare huizen of bouwcomplexen aan die kant van de Markt. De twijfel wordt in deze stichtingsakte van 1414, waar sprake is van het huis *Halem*, meteen van tafel geveegd. Het huis De Hoorn bevond zich aan de zuidzijde van de Markt ongeveer recht tegenover het midden van de westelijke Halle vleugel. Het belang van dit huis bleek nogmaals toen het in 1528 verkocht werd door Boudem (sic) Hespel, vreemde, waarbij een *issuegeld* van 286 lb. par. (zijn de 10 %) moest betaald worden. Hieruit kan men afleiden dat het huis toen een kostprijs had van 2.860 lb. par. Is het toevallig dat er ook nog een huis met dezelfde naam bestond aan de oostzijde van de Boezingestraat, meer bepaald naast de ingang van een straatje waar de Sint-Niklaasbroederschap een hospitaal uitbaatte: RAB, Oud kerkarchief, nr. 499, f. 40 r°-v^o (Cartularium O.-L.-V.-broederschap met oorkonde van a^o 1418)?

- 26 Die van Pieter, stipte de oorkonde aan, zou bewaard worden in de schatkamer van de Sint-Maartenskerk. Mogelijk is het een fout en bedoelde men de oorkonde van de kerkfabriek, wat een veel logischer plaats is voor de bewaring van dat archief. Vgl. ook met de oorkonde van 1410 (cf. *infra*), waar gezegd wordt dat de oorkonde die de kerkfabriek zou bewaren, wel opgeborgen moest worden in de schatkamer van de Sint-Maartenskerk, terwijl over de bewaring van het exemplaar van Pieter met geen woord wordt gerept.
- 27 L. S[IBUM] & A. H[OLLAARDT], 'Licht', in: L. BRINKHOOF e.a. (red.), *Liturgisch Woordenboek*, dl. II, Roermond, 1968, k. 1528-1535.
- 28 J. VAN HEERWAARDEN & R. DE KEYSER, 'Het gelovige volk in de late middeleeuwen', in: D.P. BLOK e.a. (red.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. 4, Haarlem, 1980, p. 405-420.

JAARGETIJDEN MET UITDELINGEN

De allereerste stichting van Pieter van Beselare (*Piere de Beisselare*), die we kennen, dateert zoals gezegd al van 1400. Het betreft de stichting van een eerste jaargetijde. De volgende jaren zouden op die fundatie enkele wijzigingen maar vooral ook aanvullingen op het vlak van uitdelingen komen.

Op dinsdag in de paasdagen²⁹, zijnde 20 april 1400, werd de in het Frans geredigeerde akte verleden voor vijf scepeneren van de stad Ieper en bezegeld met het stadszegel.³⁰ Met deze geregistreerde rechtshandeling verschaftte Pieter, meester in de *artes*, priester en poorter van Ieper, de Ieperse Sint-Niklaasbroederschap (*la confrarie (de) Saint Nicolay*) een bedrag van 4 lb. 8 s. 1 d. par. erfelijke jaarrente, in ruil waarvoor die laatste zich engageerde om ieder jaar Pieters jaargetijde te houden. Het ging om renten gelegen op huizen en gronden te Ieper.³¹ Omdat de stichter Pieter dat jaar als hoofd van het bestuur van de broederschap fungeerde door er de post van deken te bekleden, werd de Sint-Niklaasbroederschap als zich engagerende

- 29 Erstaat "1400 20 april ... mardyes jours de Pasques", wat in eerste instantie verwijst naar Pasen en de drie daaropvolgende dagen: STRUBBE & VOET, *De chronologie*, p. 52; cf. supra.
- 30 RAB, *Blauwe nummers*, nr. 3314, conform de diplomatische vereisten in die periode: TRIO, 'De stichting', p. 33. Het stadszegel met tegenzegel in groene, maar nu bruin gekleurde, was, aangebracht op een dubbele perkamenten staart, is nog vrij goed bewaard. Op de rug in 15de-eeuws schrift: "Tjaerghetijde van meester Pietre van Beisselare"; eind 16de eeuw: "Bezet by cleene rentkens vp huusen ende eruen; den Gans"; uit een meer recente periode: "n° 8 (doorgehaald); n° 2; 1400". Volgens de akte werden er twee gelijke oorkonden opgemaakt, één te bewaren door Pieter en een andere te bewaren door de Sint-Niklaasbroederschap zelf. Wellicht is het deze laatste akte die in het Rijksarchief is terechtgekomen. Er zitten trouwens nog enkele andere oorkonden m.b.t. de Sint-Niklaasbroederschap in het RAB, bv. TRIO, 'De stichting', p. 72. Op de plooi in potlood de nummers 21.269 en 21.270 en het eerder geschreven maar doorgehaalde nummer 486.87. Het is een verwijzing naar de afgietsels van het zegel bewaard in het Algemeen Rijksarchief (=ARA).
- 31 Dittotale bedrag van eeuwigdurende renten was verdeeld over 8 afzonderlijke renten gelegen op eigendommen, onder de vorm van erven (huis en grond) en landerijen, respectievelijk: 13 s. 4 d. par. (Diksmuidestraat); 10 s. par. (Naaldstraat); 12 s. par. en 32 s. par. (Hondstraat); 5 s. par. (buiten de Torhoutpoort in de Torhoutstraat); 3 s. 9 d. par. (Tegelstraat); 4 s. par. (Schepperstraat) en 8 s. par. (Bilk of Beilk).

partij vertegenwoordigd door een vervangende deken (*lieutenant du doyen*), Andries Broederlam, samen met drie ‘procureurs’ en nog een tweetal andere medebroeders, die optraden als afgevaardigden van geheel de broederschap (*ad ce depute de par tous les communs confreres, presters et clers*). Verder gaven ook twee door het stadsbestuur gedelegeerde ‘gouverneurs’ of voogden van de Sint-Niklaasbroederschap hun toestemming. Deze voogdij had te maken met het feit dat de broederschap ten laatste in 1337 ook een hospitaal onder haar hoede had, waarvan net zoals in de meeste andere lokale hospitalen (godshuizen, gasthuizen, infirmerieën) het stadsbestuur via afgevaardigden de voogdij bezat. De Sint-Niklaasbroederschap was in het toenmalige Ieper een gerenommeerde instelling, die ook op een ver verleden kon buigen: het eerste spoor dateert van 1168 en er zijn aanduidingen dat ze op een nog veel oudere decanale organisatie teruggaat. Oorspronkelijk had de broederschap een *pied à terre* in de naburige wijk Sint-Elooi (nu grondgebied Voormezele binnen de fusiegemeente Ieper), waardoor er ook een grote Sint-Elooisdevotie was naast die van Sint-Niklaas. De verering van Sint-Niklaas naast die van Sint-Katelijne kan in verband gebracht worden met de betrokkenheid op de universiteit van Parijs. De broederschap verplichtte zich aanvankelijk om scholieren naar de Parijse hogeschool te zenden. In 1288 regelde een overeenkomst met het kapittel het gebruik van het Sint-Niklaasaltaar in de Sint-Maartenskerk. Aan dit altaar werden al in 1358 twee missen per week gevierd, terwijl er ook elke zondag en feestdag vespers, metten en een mis plaatsvonden. De kern van de broederschap, waarrond alles draaide, bestond uit geestelijken waarvan sommigen ook priesters waren, terwijl als een soort secundaire leden ook leken de corporatie konden vervoegen. Dank zij de vele schenkingen kon ze een rijk patrimonium aan roerend en onroerend goed opbouwen. Gaandeweg evolueerde de broederschap naar een soort organisatie die zich bezig hield met de viering van missen, waarbij vooral de memoriediensten het leeuwendeel innamen. Op het einde van de middeleeuwen was er niet zoveel verschil meer met een college van de zeven getijden dat we in vele kerken in

de Lage Landen vooral vanaf de 14de eeuw zien opduiken.³² De weloverwogen en uit vrije wil gedane (*de bonne et meure delibération*) stichting door Pieter van een eeuwigdurend jaargetijde,³³ dat moest ingaan vanaf zijn overlijden, gebeurde expliciet ter lafenis en ter redding van zijn eigen zielenheil (*pour le salut et sauvement de same . . .³⁴ un anniversaire pour lame de luy, dan en an perpetuelment apres le trespas de luy*). Zolang hij bleef leven, mocht Pieter genieten van het vruchtgebruik van de voor de stichting bestemde renten. Daar hij zoals hierna zal blijken pas tussen 1419 en 1424 overleed, zodat pas dan het jaargetijde ingang vond, is Pieter reeds vrij vroeg in zijn levensloop begonnen zijn liturgisch afterlife te regelen.³⁵ Wel zouden nadien tot

- 32 P. TRIO, *De O.L.V.-broederschap van de scholieren van Parijs te leper gedurende de late middeleeuwen (ca. 1330-1600)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KU Leuven, dl. II, 1981, p. 42-46; P. TRIO & M. CARNIER, 'La confrérie nommée 'Kalande': réminiscence d'une organisation à base décanale, dans le comté de Flandre au Moyen Age', in: R. OPSOMMER (red.), *Van Ieperse scholen en lenen, schilderijen en criminelen, uit velerlei eeuwen (Ieperse historische studies, 3)*, Ieper, 1999, p. 214 en 291-299. Nog over het hospitaal: A. VANDENPEERBOOM, *La gilde de Saint Nicolas à Ypres, Brugge, 1876*, p. 8 (overdruk van: HGGSEB, 28 (1876-77), p. 25-64); P. TRIO, 'A medieval Students Confraternity at Ypres: the Notre Dame Confraternity of Paris Students', in: *History of Universities*, 5 (1985) p. 15-53 (verschenen als overdruk in: *Historica Lovaniensia*, 213, Leuven, 1987), p. 29. Over de Sint-Niklaasbroederschap bereiden we al een tijdje een uitgebreide studie voor.
- 33 Deze vrijheid van de stichter, die ook indirect refereerde aan de gezondheid van geest, moest de geldigheid van de rechtshandeling waarborgen: TRIO, 'De stichting', p. 34; P. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle* (Académie royale de Belgique. Mémoires de la classe des lettres, collection -4°, 2de reeks, 14, fasc. 1, 1987), Brussel, 1987, p. 385. Er bestonden ook jaargetijdestichtingen met een beperkte duur, bv. voor de duur van acht jaar een stichting uit 1281 ten aanzien van het Ieperse O.-L.-Vrouwegasthuis: G. DESMAREZ, *Le droit privé à Ypres au XIIIme siècle*, Eigenbrakel, 1927, p. 105 (overdruk van: *Bulletin de la Commission royale des anciennes lois et ordonnances de la Belgique*, 12 (1927), p. 210-458). Dergelijke jaargetijdestichtingen hebben veel minder kans om archivalisch overgeleverd te worden en blijven daardoor wat uit het gezichtsveld van het historische onderzoek: P. TRIO, 'Moordende concurrentie', p. 151-152.
- 34 Cf. een gelijkaardige uitdrukking in een stichtingsbrief uitgaande van de Ieperse schepenen van 22 september 1368: TRIO, 'De stichting', p. 34 en 72 nr. 3, wat mogelijk wijst op het gebruik van formulierboeken door de schepenklerk die de oorkonde opstelde. Wel kan het ook zijn dat de stichter en/of de Sint-Niklaasbroederschap de oorkonde met deze stichting van 1368 door Jan de Beer als model naar voren schoof, vermits ze eveneens uitging van een deken van de Sint-Niklaasbroederschap en dus goed gekend was. Op de inhoudelijke gelijkenissen komen we nog terug.
- 35 Meestal vinden we dat de bewaarde (definitieve of laatst bewaarde) stichtingsakte dicht bij het overlijden aansloot: TRIO, 'De stichting', p. 38; IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 151.

aan zijn overlijden nog diverse aanvullingen volgen. In welke mate persoonlijke gebeurtenissen, bv. ziekte, aan de basis lagen van zijn beslissing om al in 1400 de eerste nodige maatregelen te treffen, weten we niet. Sociaal-economisch was het te leper niet bepaald de meest gunstige tijd,³⁶ terwijl we weten dat de jaren 1400-1401 bekend staan als een periode waarin de pest door de Nederlanden raasde.³⁷

Het jaargetijde zou plaatsvinden in de Sint-Maartenskerk aan het altaar dat vroeger was toegewijd aan Sint-Niklaas, maar nu aan Sint-Katelijne (*al hautel jadis nomme lautel Saint Nicolay et presentement lautel Sainte Kateline*), voor welk altaar Pieter zijn grafplaats had gekozen (*deuant le quel autel . . . a esluit sa sepulture*). Dit was een logische keuze, vermits deze kapel aan de Sint-Niklaasbroederschap toebehoorde, de corporatie waarin de stichter een toonaangevende rol speelde. Het eerste jaargetijde zou precies een jaar na zijn sterfdag plaatsvinden.³⁸ Daarna zou het telkens gevierd worden op de maandag na de zondag waarop *Misericordia Domini* gezongen werd,³⁹ m.a.w. op de maandag na de tweede zondag na Pasen.⁴⁰ Op de voorziene dag diende het jaargetijde te starten bij het luiden van het eerste 'klokgetik' (*au commencement de le premiere escelle*) van de Sint-Maartenskerk, wat 6 uur in de vroege ochtend betekent.⁴¹ Nogal wat jaargetijden

36 MUS, 'Het herstel', p. 138-156.

37 P. TRIO, 'De grote sterfte van 1438-39 in leper. Nieuwe inzichten op basis van een rekening van de O.-L.-V.-broederschap van Parijse scholieren, in: *HGGSEB*, 143 (2006), p. 227; E. THOEN & I. DEVOS, 'Pest in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de moderne tijden. Een status quaestionis over de ziekte in haar sociaal-economische context', in: *Vierde symposium geschiedenis der geneeskundige wetenschappen: De pest in de Nederlanden. Medische historische beschouwingen 650 jaar na de Zwarte Dood. 21 maart 1998* (Academia regia Belgica medicinae – Dissertationes – Series historica, DSH, 7), Brussel, 1999, p. 30 en 32.

38 Later ontstond te leper het gebruik om het jaargetijde te laten starten vanaf de stichting en dit met een mis van de H.-Geest, die dan vanaf het overlijden door een requiemmis werd vervangen: TRIO, 'De stichting', p. 38-39.

39 Dit is het *incipit* van het *introitus* van de mis op de 2de zondag na Pasen: STRUBBE & VOET, *De chronologie*, p. 505.

40 Niet in leper, maar in sommige regio's, droeg de maandag de voorkeur weg voor de viering van jaargetijden: TRIO, 'De stichting', p. 39; IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 151.

41 Identificatie: TRIO, 'De stichting', p. 93 (Tabel IV, nr.37).

te Ieper waren voor hun beginuur gekoppeld aan dit klokgetik, naar we vermoeden opgelegd door het Sint-Maartenskapittel, om op die manier de andere niet-memoriendiensten in de eigen kerk en haar afhankelijke parochiekerken in de stad niet te storen.⁴² Hier zien we de uiting van het fenomeen dat jaargetijden vaak niet op de sterfdag plaatsvonden. We vermoeden dat dit te maken had met de beschikbaarheid van een gepaste ruimte: na verloop van tijd telden de parochiekerken vele diensten, zowel stille als gezongen en zowel parochiale vieringen als individuele memoriendiensten. Dat vereiste om voor een bepaalde gewenste dienst een geschikte plaats te kiezen op momenten dat dit nog mogelijk was.⁴³ De keuze om zijn jaargetijde te vieren in de Sint-Maartenskerk viel samen met de aanwezigheid aldaar van zijn graf,⁴⁴ waardoor we automatisch opnieuw bij de vraag komen waarom Pieter in deze kerk wenste begraven te worden. Ongetwijfeld was het verlangen om begraven te worden in de vroegere enige broederschapskapel doorslaggevend. Als jarenlange deken en gouverneur van de Sint-Niklaasbroederschap⁴⁵ moet zijn verknochtheid aan deze instelling zeer groot geweest zijn. Ook is het niet uitgesloten dat Pieter parochiaan was van de Sint-Maartensparochie,⁴⁶ waardoor hij volgens het kerkelijk recht hier (in het kerkgebouw of op het kerkhof) begraven moest worden. Natuurlijk valt evenmin het prestige van de Sint-Maartenskerk als bevoorrechte plaats voor een eventuele locatie van het graf en de memoriendiensten te ontkennen.⁴⁷ Misschien lagen er ook al familieleden begraven, hetzij omdat ze er paro-

42 TRIO, 'De stichting', p. 40. Of het dit klokgetik was dat de eerste mis aankondigde, tijdstip waarop de goudsmeden naar het werk trokken in de winter, zoals aangestipt in de keure voor deze ambachtslui uit eind 13de-begin 14de eeuw, denken we niet: J. DE SMET (red.), 'Les keures inédites du plus ancien livre de keures d'Ypres', in: *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, 94 (1930), p. 487: "ke la clocke soit sonnée de le première messe à Saint Martin." Hier wordt echter duidelijk van klok gesproken en niet van 'klokje' zoals in de stichting van Pieter.

43 TRIO, 'De stichting', p. 40; IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 151.

44 Sterke samenhang tussen laatste rustplaats en het bedehuis waar het jaargetijde werd uitgevoerd: TRIO, 'De stichting', p. 41; IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 151 en 154.

45 Cf. infra.

46 Cf. infra.

47 TRIO, 'De stichting', p. 40-42.

chiaan waren, hetzij vanwege de uitstraling van deze hoofdkerk in het Ieperse kerkelijke landschap.⁴⁸

De bellenklinker (*le belleludere*)⁴⁹ zou ieder jaar het genoemde jaargetijde op de tweede zondag na Pasen zowel op de Grote Markt (*Le Marchiet*) en in de Rijselstraat (*Zuudstrate*) als in de parochiekerken van Sint-Maarten, Sint-Pieter, Sint-Jacob en Sint-Niklaas aankondigen, waarvoor de klinker 4 s. par. aan salaris ontving. Het bestaan van zo'n bellenklinker om allerlei memoriediensten waaronder jaargetijden aan te kondigen werd door de stad reeds ca. 1300 geformaliseerd en zien we dan ook in min of meer dezelfde vorm opduiken bij sommige andere jaargetijden.⁵⁰ De pedel (*budel*) van de Sint-Niklaasbroederschap had als taak om de twee of drie naaste familieleden (*des plus prochains proismes*) van Pieter te verwittigen. Dit is één van de vroegste getuigenissen te Ieper om bij jaargetijden de vrienden en magen uit te nodigen, en zou zeldzaam blijven.⁵¹ Diezelfde pedel moest eveneens jaarlijks Pieters grafsteen schoonmaken of dat laten doen door iemand anders.⁵² Voor deze opdrachten kreeg hij extra 2 s. par. bovenop zijn normale distributie.⁵³

48 Er zijn echter niet onmiddellijk voorbeelden van Van Beselares opgedoken van wie een grafinscriptie uit de Sint-Maartenskerk daterend van de middeleeuwen is overgeleverd: S. BOSSUYT, *Rijke stinkers. Editie en analyse van de middeleeuwse grafinscripties te Ieper (m8-1566)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KU Leuven, Geschiedenis, 2000, dl. II. Familiale concentraties voor laatste rustplaatsen: TRIO, 'De stichting', p. 42-43.

49 Met 'le' moet men denken aan de belleklinker in dienst van de Sint-Maartenskerk: TRIO, 'De stichting', p. 50. Zeker zullen op de dag van het jaargetijde ook de klokken van de Sint-Maartenskerk geluid hebben, om het begin ervan aan te kondigen, en eventueel ook nog tijdens de offerande: TRIO, 'De stichting', p. 48 en 49. Dat moest wellicht apart betaald worden, maar is hier niet expliciet vermeld.

50 TRIO, 'De stichting', p. 50.

51 Zie ook hierna over de inzet van familieleden. Over hun rol in het algemeen: TRIO, 'De stichting', p. 50; IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 153.

52 Het schoonmaken van het graf wordt al aangestipt in de reeds genoemde stichtingsakte van de deken van de Sint-Niklaasbroederschap uit 1368: TRIO, 'De stichting', p. 49.

53 Hieruit kunnen we opmaken dat de pedel ook een broeder was van de broederschap, en niet zomaar een gewone ingehuurde bediende.

Het jaargetijde startte met het zingen (*chanter*) van een vigilie met negen lessen,⁵⁴ waarna een plechtige gezongen requiemmis volgde waarbij de dienstdoende priester hulp kreeg van een diaken, subdiaken en twee koralen (*choristes*) die allen uit de aanwezige broederschapsleden kwamen. Een gezongen mis was sinds het midden van de 14de eeuw normaal voor een requiemmis te leper. De aanwezigheid van twee koralen of koorzangers wijst op een bijzondere aandacht voor de muzikale omlijsting van het jaargetijde, maar is zeer gebruikelijk bij jaargetijden uitgevoerd door één van de twee grote leperse broederschappen, met name hier deze van Sint-Niklaas en haar evenknie van O.-L.-Vrouw,⁵⁵ terwijl de aanwezigheid van een diaken en subdiaken eigen was aan een plechtige gezongen misdienst,⁵⁶ nog verder benadrukt door het dragen van gepaste kledij. Zowel in de vigilie als de mis moesten alle broeders (*confreres*), zowel priesters als geestelijken (*presters as clers*), aanwezig zijn. Iedere broeder kreeg voor zijn deelname aan beide diensten 2 s. par. Voor de dienstdoende celebrant en de assisterende diaken, subdiaken en twee koralen, kwam er naast de distributie die ze als aanwezige medebroeder ontvingen nog een vergoeding van 12 d. par. bij. Iedere broeder was verplicht om zijn kap(mantel) te dragen, zoals de leden van de broederschap dat gewoon waren op Allerzielen (*une chape en le meisme fourme et maniere que le dicte confrarie est accoustumee de faire cascun an sour le jour de Tousames a tout*). Na deze mis zouden drie priesters van de Sint-Niklaasbroederschap nog elk een requiemmis lezen, telkens de ene na de andere. Dit moest gebeuren aan het altaar van Sint-Katelijne. Hiervoor kregen ze elk 2 s. par. Ook moesten ze tijdens de offerande de psalm *De profundis* met de passende gebeden en collecten voor het zielenheil van Pieter opzeggen.⁵⁷

54 Het laten voorafgaan door een vigilie onder de vorm van drie nocturnen met elk drie lessen of voordienst was in deze periode nog niet steeds gebruikelijk te leper, maar zou van dan af sterk aan populariteit winnen. Meestal voltrok ze zich vlak voor de requiemmis, in plaats van de avond ervoor: TRIO, 'De stichting', p. 45.

55 TRIO, 'De stichting', p. 45-46. Voor een korte situering en verdere literatuur over deze broederschap: P. TRIO, 'De grote sterfte', p. 226-227.

56 NOLET & BOEREN, *Kerkelijke instellingen*, p. 241.

57 De hiervoor genoteerde vergoedingen zijn conform andere jaargetijden in die tijd: TRIO, 'De stichting', p. 46. Dergelijke aanvullende missen bij jaargetijden komen te leper vooral voor vanaf de 15de eeuw: TRIO, 'De stichting', p. 49.

De Sint-Niklaasbroederschap zou ook instaan voor de levering van vier waskaarsen (*chandelilles de cire*), elk met een gewicht van drie pond (ca. 1,2 kg). Eind 15de eeuw kostte één pond was, waar men meestal tien kaarsen uithaalde, 10 s. par.⁵⁸ Deze kaarsen dienden te staan op vier kandelaars (*candelleirs*) bovenop de grafsteen (*le pierre*) waaronder Pieter zou begraven worden. Dit gebruik kennen we al uit het midden van de 13de eeuw bij begrafenissen in de Ieperse parochiekerken en kwam daarom snel, maar niet altijd, ook bij jaargetijden in voege, maar nu rond het graf of de katafalk⁵⁹ Verder diende de corporatie jaarlijks voor de gebruikelijke offerande tijdens de mis te voorzien in één pond waskaarsen, 12 d. par. aan wijn in een 'lot' (ens *vn lot*) en een wit brood van 12 d. par.⁶⁰ De priester van de Sint-Niklaasbroederschap die de mis zou zingen, moest tijdens de offerande de psalm *De profundis* met alle gebeden en collecten (*clamaui a tout orisons et collectes*) opzeggen voor het zielenheil van Pieter. Dergelijke dienst lijkt toch niet frequent te zijn gehouden bij jaargetijden in het Ieperse.⁶¹

Verder moest de Sint-Niklaasbroederschap op de dag van het jaargetijde op Pieters grafzerk een mand (*cofyn*) met 15 witte broden zetten, ieder brood ter waarde van 4 d. par., om die na de mis ter ere van God te verdelen aan de arme weduwnaars (*pouvez ve-sueurs*), waarbij de uitdeling zou gebeuren door enkele vrienden van Pieter. De weduwnaars waren gehouden om naar het jaargetijde te komen, tenzij ze ziek waren, anders verloren ze hun prove. In feite werd hier verwezen naar het Godshuis van de Arme weduwnaars te Nazareth. Het is één van de vroegst gedateerde uitdelingen aan dit godshuis in een Ieperse jaargetijdestichting.⁶²

58 TRIO, 'De stichting', p. 47.

59 TRIO, 'De stichting', p. 49. Deze kaarsen noemen de middeleeuwse lokale bronnen *stallichten of objtkersen*.

60 Zie voor gelijkaardige voorbeelden: TRIO, 'De stichting', p. 47. Voor de betekenis van 'lot' als een inhoudsmaat van bijna twee l: R. MANTOU, 'Le vocabulaire des actes originaux rédigés en français dans la partie flamingante du comté de Flandre (1250-1350)', *Handelingen van de Koninklijke commissie voor toponymie & dialectologie*, 56 (1982), p. 164.

61 TRIO, 'De stichting', p. 45-46 en 48.

62 Het godshuis van de Arme weduwnaars fusioneerde kort na 1383 met het godshuis Nazareth, en beschikte er over 13 bedden, vandaar dat ze ook Weduwnaars van

Verder diende de broederschap aan de naaste vrienden en familieleden (*plus prochain parent et amy*) van Pieter 2 s. par. in geldstukken (*en mailles*) te geven om die na de mis ter ere Gods te kunnen uitdelen aan de armen.

In de twee overgeleverde obituaria van het godshuis van de H.-Geest komt deze distributie terug met enkele kleine preciseringen, maar vooral enkele grote wijzigingen in de zin van belangrijke toevoegingen. Het is het gevolg van een akkoord dat *meester Pieter van Becelaere* op 18 maart 1412 n.s. met dat godshuis afsluit en dat een aanvulling betekent op zijn jaargetijde dat de Sint-Niklaasbroederschap (*ghilde van Sinte Nicolais*) expliciet op de maandag na *halmdag* of *vercoren maendach* na Pasen invult.⁶³ Voor de stichting van de 15 witte broden van elk 4 d. par. per stuk voor de *wedewaers*,⁶⁴ die de Sint-Niklaasbroederschap

- Nazareth genoemd werden. De begingeschiedenis blijft evenwel onduidelijk. Voor enige toelichting met verdere literatuur: TRIO, 'De stichting', p. 183 n. 89.
- 63 BRUSSEL, *Koninklijk Bibliotheek*, Fonds Merghelynck (voortaan afgekort als KBr, M), nr. 66, l, p. 144: 19de-eeuws regest met verwijzing naa een akte van 18 maart 1412 n.s. met volgende inhoud: "Pour maître Beselare, van, Pierre, inhumé à Saint Martin devant l'autel de Sainte Cathérine, autrefois de Saint Nicolas, fut fondé un anniversaire à célébrer annuellement le lundi après 'beswooren maandag' après Pâques", met verwijzing naar de oorkonde in het toenmalige leperse Archief van de Burgerlijke godshuizen, fonds Godshuis H.Geest, 2e lade, nr. 2 A. Het is wat vreemd dat in de analyses van de oorkonden van dit archief in KBr, M, nr. 5 en nr. 91, niks daarvan terug te vinden is. Een meer uitgebreide inhoud van deze stichting, hierna uiteengezet, valt echter te lezen in de twee bewaarde obituaria van het godshuis van de H.Geest: IEPER, *Stadsarchief* (=SAI), OCMW Ancien regime (voortaan afgekort als OCMW AR), nr. 13: *Register inhoudende de fondatien ende jaerghetijden ... bijeenvergadert* a° 1658-59, f. 162 r°-v°, art. 17; RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 24, art. 3, met vaak analoge inhoud als het vorige register. Alleen is de vraag in hoeverre in beide registers een getrouwe weergave te vinden is van de stichtingsakte, waarnaar evenwel uitdrukkelijk verwezen wordt in de zin van 'volgens de wettelijke passering van die datum', dan wel een tekst staat die het gevolg is van bepaalde aanpassingen die zich, al dan niet noodgedwongen, hebben voorgedaan. Lambins overzicht van leperse grafschriften - waarvan een kopie in KBr, M, nr. 41B, dl. IV, nr. 1469 (p. 48) - verwijst naar deze stichting op basis van genoemd 'register van de fondatien van den H. Geest', f. 162 v°. De weergave in BOSSUYT, 'Rijke stinkerds', dl. II, nr. xxxbe (p. 250), is niet helemaal correct want daar wordt ten onrechte o.a. van '20' broden gesproken. Over uitzicht, functie en betekenis van obituaria in de middeleeuwen, maar ook over de valkuilen bij het gebruik in historisch onderzoek: TRIO, 'Moordende concurrentie', p. 147-150.
- 64 Over het uitzien tijdens jaargetijden van voornamelijk wit brood, dat eerder het brood van de rijken was: TRIO, 'De stichting', p. 51; FRANCK, 'Memoria', p. 37 en 44-45.

diende te leveren, zou de knaap/koster van het H.-Geesthuis een tafel voorzien, gedekt met een doek (*dwaele*). Deze distafel moest geplaatst worden tussen (de altaren of beelden) van Sint-Fiacre en Sint-Michiel.⁶⁵ Op elk brood zou de ontvanger van het godshuis van de H.-Geest 12 d. par. leggen, wat samen 15 s. par. betekent. Hier wordt ook de verdeling van die proven (brood + geld) gepreciseerd, nl. aan de '13 weduwnaars met hun jonkwijf'. Met die laatste bedoelt de akte een soort zuster die de dagelijkse zorg van de weduwnaars op zich nam. De knaap of koster van het godshuis kreeg voor het plaatsen en weer verwijderen van de tafel met doek en de uitdeling de resterende prove.⁶⁶ Indien de teksten in de twee obituaria een weerspiegeling zijn van wat in de oorkonde stond - waar ook expliciet naar verwezen wordt - werd het idee om de distributie aan de vrienden over te laten (snel) opgegeven voor de meer stabiele regeling met een instelling als het godshuis van de H.-Geest.

Maar in zijn overeenkomst met het godshuis van de H.-Geest van 18 maart 1412 ging Pieter in zijn naastenliefde nog een heel stuk verder. Zo moest het godshuis ook 200 witte broden leveren, elk van 3 d. par. per stuk, te verdelen in twee zakken (*zacken*) die dienden te staan aan de twee uiteinden (voet- en hoofdeinde) van zijn zerk (*sepulture/sarck*) gelegen in de Sint-Maartenskerk voor het altaar van Sint-Katelijne, en dit bij het jaargetijde van Pieter van Beselare dat de Sint-Niklaasbroederschap uitvoerde tijdens (*binden*) het luiden van de *eerste schelle* van de Sint-Maartenskerk. De verdeling van deze broden, ook aalmoezen of proven (*aelmoessene/prove*) genoemd, die zou plaatsvinden na het einde van de dienst (*officie*) zou op de volgende manier gebeuren. De vier bedelorden van Ieper, m.a.w. de franciscanen, dominicanen, karmelieten en augustijner-eremieten, kregen er elk 25, wat op een totaal van 100 komt. In ruil daarvoor moesten er telkens van elke

65 Niet vernoemd bij FEYS & NELIS (ed.), *Les cartulaires*.

66 In een later schrift in RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 24, art. 3, wordt toegevoegd dat de knaap van het godshuis van de H. Geest ook verplicht is om de vier bedelorden en de grauwe en zwarte zusters aan te manen om te komen. Indien ze niet aanwezig zijn, verliezen ze hun proven aan de proveniers van het H. Geestgodshuis.

orde twee broeders aanwezig zijn, waarvan er dan één een requiem moest lezen. Zo niet verbeurde het klooster deze proven. Aan iedere zuster van de kloosters van de zwarte en de grauwe zusters te Ieper zou een prove uitgedeeld worden. Van de zusters werd daarvoor verwacht dat ze allemaal aanwezig waren op het jaargetijde, wilden ze die proven niet verliezen. Ook eenieder van de *ghevanghenen ter bede*, waarmee bedoeld wordt gevangenen die geen hulp van vrienden of familie kregen voor kledij en voedsel, had recht op een prove.⁶⁷ Het overschot (*remenant*) ging naar de ‘armen’ zonder meer. Deze extra-uitdelingen door het godshuis kostten samen 3 lb. 5 s. par. Hiervoor voorzag Pieter in zijn akkoord van 1412 een bedrag van 4 lb. 10 s. 5 d. par. erfelijke jaarrente op diverse huizen. Er bleef daardoor nog 25 s. 5 d. par. over ten bate van het godshuis. Dit ruime bedrag kan men zien als een soort extra-liefdadigheid, hoewel deze som ook kan beschouwd worden als een soort buffer, mochten door inflatie de proven in de toekomst duurder worden.⁶⁸ Wanneer de broederschap datgene wat hier was overeengekomen, niet zou nakomen, mocht iemand van de verwanten of vrienden van Pieter, die deze brief had of recht daarop kon laten gelden, een gerechtelijke procedure opstarten om deze renten aan te slaan.

Met een kostprijs van 112 s. 1 d. par. behoorde de aanvankelijke jaargetijdestichting zeker niet tot de duurste in het Ieper van die

67 Over de gewoonte te Gent en Ieper om ook gevangenen te bedelen: TRIO, ‘De stichting’, p. 56; FRANCK, ‘Memoria’, p. 44.

68 Een groot deel van die renten hebben we teruggevonden. Zo bezat het godshuis van de H. Geest resp. 50 s. en 32 s. par. ‘die men gekregen had van meester Pieter van Beselare’. Op het huis van Jan Felix aan de zuidzijde van de Grote Markt tussen het huis Cruninge aan de oostzijde en het huis van Anceel de Brieviere aan de westzijde: “Item up tselve huus hover meester Pieter van Beiselare, 50 s.”. Op het huis Ketelkin, eigendom van Frans Slingere, gelegen aan de noordzijde van de Grote Markt tussen het huis Olifant ten westen en het huis Kortrijk ten oosten: “Item up tselve huus hover meester Pieter van Beiselare 32 s.”: SAI, OCMW AR, nr. 59 (renteboek godshuis H. Geest, a° 1414), f. 1 v° en 2 r°. De rente van 32 s. par. was gelegen op het huis *Veronycke*, gelegen op de Grote Markt: VANDENBUSSCHE, ‘De huizen’, p. 45, en p. 54-55. Aangaande de gewoonte om bij jaargetijdestichtingen een ‘restbedrag’ te voorzien voor de organiserende instelling: FRANCK, ‘Memoria’, p. 54-55.

dagen.⁶⁹ Ook al hebben we niet altijd cijfers,⁷⁰ toch kennen we enkele te vergelijken voorbeelden uit die periode: a° 1369 150 s. par.; a° 1385 80 s. par. en a° 1415 140 s. par. telkens aan erfelijke jaarrente die ter beschikking werd gesteld. Merkwaardig is dat Pieter oorspronkelijk slechts 6 s. par. van die 112 ter beschikking stelde voor echte armenzorg, zijnde vijf voor de arme weduwen en één voor de armen in het algemeen, wat ongeveer slechts 1/19e van de totale kost van het jaargetijde innam. Het overgrote deel was dus voor de liturgische viering bestemd.⁷¹ Maar door de uitbreiding van 1412 kwam er ineens 90 s. 5 d. par. (waarvan 65 s. vastgelegd) bij, waardoor het bedrag voor liefdadigheid steeg tot 96 s. 5 s. par. (71 s. bestemd), wat met zich meebracht dat nu veel meer aan liefdadigheid dan aan liturgie werd uitgegeven. Het jaargetijde kostte Pieter van Beselare voortaan in totaal 178 s. 6 d. par. jaarlijkse erfrente. Toch moeten deze cijfers herbekeken worden wanneer we hierna zullen vaststellen dat het niet bij deze ene jaargetijdestichting bleef.

Hoelang en in welke mate het jaargetijde tot op het einde van het ancien regime onderhouden werd, is moeilijk na te gaan. Het wordt slechts zeer beknopt opgesomd in enkele lijsten van instellingen die betrokken waren bij het jaargetijde, zoals die van de Sint-Niklaasbroederschap, de Sint-Maartenskerk en het godshuis van de H.-Geest.⁷²

69 TRIO, 'De stichting', p. 169 n. 202.

70 Verder onderzoek hiervoor is nog nodig, terwijl bovendien niet altijd vergelijkbare cijfers gekend zijn. Waar bij Pieter het bedrag van de jaarlijks te betalen rente is overgeleverd, geven nogal wat stichtingsakten enkel een eenmalige betaling, hetzij in de vorm van speciën, hetzij in de vorm van gronden of/en huizen. In principe werden daar dan eeuwigdurende renten mee gekocht: TRIO, 'De stichting', p. 43-44.

71 Hiervoor is slechts 67 s. par. duidelijk gestipuleerd, indien we (minimum) 24 broederschapsleden rekenen. Voor dit getal baseren we ons op het aantal van 24 kernbroederschapsleden binnen de gelijkaardige maar minder rijke O.-L.-V.-broederschap, vastgelegd in 1526: TRIO, 'De O.L.V.-broederschap', p. 180-181. Verder hebben we nog de was. We mogen ook veronderstellen dat na aftrek van alle gestipuleerde uitgaven er altijd nog wat overbleef ten gunste van de instelling die met de uitvoering belast was, in dit geval de Sint-Niklaasbroederschap als geheel.

72 In de rekeningen van de Sint-Maartenskerk, die ondertussen omgevormd was tot een kathedrale kerk, is er voor het begin van de 17de eeuw sprake van twee jaargetijden voor Pieter van Beselare waarvan één in juni: RAB, *Cumulus ecclesiasticus*, nr. 743, f. 8 v°, a° 1610-14. Voor het tweede jaargetijde cf. infra. Meer

EEN TWEEDE JAARGETIJD

Ongeveer terzelfdertijd startte meester en priester Pieter van 'Beisselaere',⁷³ een nieuwe reeks van uitdelingen op via de dis van de Sint-Maartensparochie, waarvan we pas in 1416 horen dat die behoren bij een tweede jaargetijde in de Sint-Maartenskerk. Op 20 oktober 1411 schonk hij voor na zijn dood verscheidene kleine erfelijke renten op behuisde erven binnen en buiten Ieper aan de dis (*pauvres honteux*) van de Sint-Maartensparochie om hiermee 60 pinten (*pintes*) wijn uit te delen aan haar armen op Pinksteren.⁷⁴ Op 3 juni 1412 kwam er een eerste verhoging van bovengenoemde stichting door te voorzien in een uitdeling van 30 witte broden en 30 schotels hamelvlees (*schotelen weiderin vlechs*),⁷⁵ te geven op Driekoningendag (op 6 januari). Op 6 februari 1413 n.s. verhoogde hij opnieuw zijn stichting door nu te voorzien in een uitdeling gedurende de octaaf van Pasen van 60 witte broden, waarbij elk brood aan 1 s. par., en 60 schotels vlees. Uiteindelijk stelde hij nog op 3 januari 1416 n.s. een nieuwe verhoging van zijn stichting in, maar de precieze gegevens zijn ons niet medegedeeld. In dat re-

dan "lundi après versworen maandag meester Pierre van Bezelaere Saint Martin", vinden we niet terug in een lijst van jaargetijden van de Sint-Niklaasbroederschap: KBr, M, nr. 66, l, p. 145. Het kan wel dat Merghelynck niet alle gegevens uit de oorspronkelijke lijst van jaargetijden heeft overgenomen. We vermoeden dat die oorspronkelijke lijst pas in de 17de of 18de eeuw tot stand kwam, alhoewel een precieze datering nog door onderzoek te bepalen valt. Een summier vermelding van het jaargetijde van meester Pieter van Beselare is nog te vinden in een overzicht van jaargetijden van het godshuis van de H.-Geest, a^o 1748-49: KBr, M, nr. 66, l, p. 151.

- 73 De naam is niet cursief omdat we niet weten of Merghelynck en zijn helpers de naam zoals ze geschreven was in de oorspronkelijke akten getrouw overnamen. De bijna systematische verfransing van de voornamen wijst er op dat dit wellicht niet altijd het geval was.
- 74 KBr, M, nr. 66, l, p. 3^{2^{en}3}. Deze stichting en de hierna vermelde uitbreidingen zijn toegevoegd in het dossier waarin Merghelynck een overzicht geeft van de stichtingen m.b.t. de dis van de Sint-Maartensparochie. Er wordt voor deze toevoegingen geen bronvermelding gegeven. Waar dat voor sommige gegevens m.b.t. de dis wel gebeurde, zien we dat deze gegevens enerzijds afkomstig waren uit oorkonden, wellicht aanwezig in het toenmalige archief van het Bureel voor Weldadigheid, en anderzijds uit een register van 1538 uit datzelfde archief. Nog voor WO I belandde dit archief in het SA1 waar het met de rest van de stedelijke archivalia op 22 november 1914 ten prooi viel aan een vlammenzee door de Duitse beschietingen. De inhoud van een pint bedroeg 0,5735 l.: VANDEWALLE & MERTENS, *Metrologisch Vademecum*, p. 71.

75 Gecastreerde ram: GTB: WMNW.

gest door Merghelynck wordt bovendien genoteerd dat naast die verhoging van zijn eerder geplande uitdelingen - daaronder verstaan we 60 pinten wijn, 60 witte broden en 60 schotels vlees aan de disarmen van de Sint-Maartensparochie - Pieter ook zijn jaargetijde regelde dat gevierd moest worden op Sint-Andriesdag (30 november),⁷⁶ meer bepaald na de grote mis aan het hoogaltaar in de Sint-Maartenskerk. De manier waarop deze zaken door Merghelynck na elkaar vermeld worden en de inhoudelijke koppeling die er is van de eerste drie akten met de akte van 1416 laten vermoeden dat al deze uitdelingen uiteindelijk betrekking hebben op het jaargetijde dat moest doorgaan op Sint-Andries en dus alle samen als één stichting moet beschouwd worden. Wanneer dit jaargetijde na 1500 vermeld wordt, ziet men dat de viering ondertussen verschoven is naar januari en dat de uitdelingen snel teruggeschroefd werden.⁷⁷

Aangezien we voor het tweede jaargetijde niet echt over een precieze kost beschikken, zijn we voor het gemak tot een ruwe schatting overgegaan door gewoon een even groot bedrag te nemen als het eerste jaargetijde. Enerzijds zijn er in het tweede jaargetijde meer uitdelingen, anderzijds is de misdienst wellicht minder plechtig en dus goedkoper daar er geen sprake is van de tussenkomst van een klerikaal broederschap zoals die van Sint-Niklaas of O.-L.-Vrouw. Grosso modo zou dit betekenen dat Pieter voor zijn twee jaargetijden ca. 360 s. par. erfelijke jaarrente voorzag.

76 Een ont koppeling van de requiemmis en de uitdelingen, zeker in de beginperiode, is niet onmogelijk. Vgl. met voorbeelden te Gent: FRANCK, 'Moordende concurrentie', p. 42.

77 KBr, M, nr. 66, p. 3: in dit overzicht van jaargetijden m.b.t. de dis van de Sint-Maartenskerk, lezen we dat bij het jaargetijde van Pieter van Beselare (*Pierre van Beisselaere*) er tijdens de memoriemis in de kerk van Sint-Maarten, dat plaatsvond op de woensdag na Pinksteren, een uitdeling van 50 broden gebeurde, te verdelen onder de kloosters en de disarmen van de Sint-Maartensparochie. Als bron wordt er verwezen naar het reeds genoemde register van a° 1538 (f. 97). Betreft dit het volledige aantal uitgedeelde broden en wat met het vlees en de wijn? Een lijst van jaargetijden m.b.t. de Sint-Maartensdis uit 1752 geeft dan weer het jaargetijde van Pieter van Beselare onder 12/13 januari: KBr, M., nr. 66, l, p. 233. De rekeningen van de Sint-Maartenskerk, a° 1610-14, geven als tweede jaargetijde van Pieter van Beselare 7 januari als datum van uitvoering op: RAB, *Cumulus ecclesiasticus*, nr. 743, f. 6 v°.

Daarmee zit hij een stuk hoger dan de bedragen die we kennen voor jaargetijden uit diezelfde periode te leper.

De keuze van Pieter van Beselare om jaargetijden voor zijn zielenheil in te stellen sloot aan bij een meer algemene ontwikkeling in het devotieleven van de laatmiddeleeuwse Lage Landen en daarbuiten. Ook voor Ieper hebben we destijds de populariteit van een dergelijke vorm van memorievieringen, vooral vanaf de 14de eeuw, goed kunnen volgen.⁷⁸ Dus op het moment dat Pieter zijn jaargetijden sticht, bestaat zo'n viering uit een requiemmis, al dan niet voorafgegaan door een vigilie en gepaard gaand met uitdelingen, al geruime tijd. Natuurlijk zijn er bepaalde evoluties die zich ook nog na 1400 verder zullen doorzetten. Bij de analyse van het stichtingsgedrag van Pieter van Beselare kunnen we echter concluderen dat hij door de inrichting van maar liefst twee jaargetijden, waarbij ook telkens vele uitdelingen, in het bijzonder aan de disarmen van de Sint-Maartensparochie, de kloosters van de vier bedelorden en die van de zwarte en grauwe zusters en tenslotte het godshuis van de Arme weduwnaars, bijzonder zwaar inzette op de creatie van deze specifieke memoriediensten. We kennen geen vergelijkbare voorbeelden van stedelijke poorters te Ieper en de ruimere omgeving die op dat moment zo diep in de buidel tasten. Zowel naar omvang op vlak van kostprijs en liefdadigheid als naar liturgische uitvoering stond Pieter met zijn fundaties voorlopig op een eenzame hoogte.⁷⁹ Toch kunnen deze uitdelingen

78 TRIO, 'De stichting', p. 22-25. Mogelijk is het verlies van Ieperse archieven er de oorzaak van waarom we zo weinig 13de-eeuwse jaargetijdestichtingen kennen: TRIO, 'De stichting', p. 142 en 146-148. Zie ook de algemene literatuur vermeld in voetnoten 4-6.

79 Voor Ieper: TRIO, 'De stichting'. Elders: IDEM, 'Moordende concurrentie', p. 140 en 152-153; FRANCK, 'Memoria', p. 33, 36-41 en 43, vond op 93 jaargetijden die plaatsvonden in de Gentse O.-L.-V.-parochie gedurende de 15de eeuw dat er slechts zeven tot de duurste categorie behoorden, met een gemiddelde van 70 s. 10 d. par. jaarlijkse kost. In haar lopend doctoraatsonderzoek komt Marjan de Smet tot volgende resultaten en dit voor een totaal van 450 jaargetijden binnen de Kortrijkse parochiekerk van Sint-Maarten: voor heel de periode (1300-1580) komt ze uit op een gemiddelde jaarlijkse kost van 9 lb. 2 s. par. De stijgende kostprijs zette zich vooral door vanaf de 15de eeuw ten gevolge van de toename van het aantal en de grootte van de uitdelingen. Daarom is het interessant te kijken naar de gemiddelde jaarlijkse kost gedurende het eerste kwart van de 15de eeuw die toen 6 lb. 12 s. par. bedroeg. We laten hier wel kanunniken buiten beschouwing. Van die groep is

aan de kloosters van de bedelorden en de zusters niet echt als volwaardige armenzorg beschouwd worden. Bovendien werd deze liefdadigheid gekoppeld aan bepaalde verplichtingen. Voor nagenoeg alle rechthebbende instellingen was er verplichte aanwezigheid tijdens de requiemmis, terwijl de bedelorden daar bovenop nog een mis moesten opdragen. De aanwezigen, die ook ter offerande moesten gaan, versterkten op die manier de kracht van de mis. Toch was er ook aandacht voor echte armen, enerzijds door proven beschikbaar te stellen aan geïnstitutionaliseerde armen, hier onder de vorm van de Arme weduwnaars van Nazareth, en anderzijds door enige gewone armen hulp te bieden. Deze laatste vorm van armenzorg, nl. uitdelingen aan armen zonder meer was te Ieper nog kenmerkend voor de 14de eeuw, maar zou op zijn retour zijn vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw. Mogelijk was die evolutie te wijten aan het groeiende negatieve imago dat de ‘arme bedelaar’ in die periode kreeg.⁸⁰

Eerder hebben we al elementen aangebracht die erop wijzen dat Pieter bij zijn stichtingen zich liet inspireren door de fundaties van zijn voorganger, Jan de Beer, die midden 14de eeuw als deken aan het roer stond van de Sint-Niklaasbroederschap. Jan stichtte (heel waarschijnlijk) eveneens twee jaargetijden. Het ene riep hij in het leven bij de Sint-Niklaasbroederschap op 22 september 1368. Het moest plaatshebben de maandag na Palmzondag in de kapel van het O.-L.-V.-gasthuis dat gelegen was aan de Grote Markt van Ieper, waar hij onder een stenen grafzerk met koperen inlegwerk verkoos begraven te worden. De totale kostprijs bedroeg 93 s. 3 d. par. erfelijke jaarrente. Op vlak van uitvoering van de liturgische diensten bestond er een grote gelijkenis met de stichting van het eerste jaargetijde van Pieter. De eredienst werd in zijn volledige uitvoering verzorgd door de leden van de broederschap. In de uitdelingen was er wel duidelijk verschil. De kosten hiervoor beliepen in totaal 30 s. 3 d. par. 22 s. par. voor

geweten dat ze zwaar investeerden in haar memorievieringen. Ook hier verwijzen we naar het lopende onderzoek van Marjan De Smet over memorievieringen in middeleeuws Kortrijk.

80 TRIO, ‘De stichting’, p. 57.

witte broden en wijn gingen naar de zieken, zowel arme als zij die het bed hielden, en jonkvrouwen van het gasthuis, 8 s. 3 d. naar de Sint-Niklaasbroederschap waaronder 4 s. par. voor brood en geld aan de armen die in het gasthuis van de broederschap opgenomen waren en 2 s. voor 'de armen'. Van kloosters, gevangenen en het godshuis van de Arme weduwnaars is hier nog geen sprake. Het is trouwens zo dat we ook in andere jaargetijden te Ieper gesticht geen uitdelingen aan kloosters, de gevangenen en het godshuis van de Arme Weduwnaars opmerken in de periode voorafgaand aan de jaargetijdestichting van Pieter.⁸¹ We zouden dus kunnen zeggen dat hij met die vorm van uitdelingen trendsetter was. Van de tweede jaargetijdestichting, die toch met vrij grote zekerheid aan Jan toe te schrijven is, en wellicht ongeveer uit dezelfde periode als zijn eerste fundatie dateert, weten we alleen dat er een uitdeling voorzien was voor de armen van het godshuis van de H. Geest.⁸² Ook dit godshuis zou Pieter in zijn stichtingen betrekken.

EEN WEKELIJKE MISSTICHTING

Opnieuw in dezelfde tijdspanne ging meester en priester Pieter van Beselare (*Pieter/Pietre van Beyselare*) over tot de stichting van een weekmis. Deze misstichting via de Sint-Niklaasbroederschap (*Sinter Niclaeusghilde*) werd op 23 december 1410 in een oorkonde die uitgaat van de Ieperse schepenen bekrachtigd.⁸³ Opnieuw trad de broederschap aan met een plaatsvervangende deken (*steidehouder*) omdat Pieter op dat moment de rechtsgeldige deken

81 Voor de kloosters van de grauwe en zwarte zusters en het godshuis van de Arme Weduwen is er natuurlijk de simpele verklaring dat ze toen nog niet bestonden.

82 Voor de stichtingen van Jan en de info over andere Ieperse jaargetijdestichtingen: TRIO, 'De stichting', passim, met in het bijzonder p. 72.

83 Oorkonde uitgevaardigd voor vijf schepenen van de stad, met erfachtig zegel van de stad: kopie in midden 16de-eeuws schrift in het cartularium van de Sint-Niklaasbroederschap: KBr, M, nr. 138ter, f. 66 r° -68 v°, onder de titel: "Volght de maendachmesse die de ghilde es sculdich te doen doene alle maendaghe door meester Pieter van Beyselare voor Sinte Kathelijnen ten verlatene van der eerste scelle". Beknopte samenvatting van deze tekst in KBr, M, nr. 66, l, p. 144; nr. 108, p. 49, waarbij verwezen wordt naar twee teksten, resp. te vinden in het bovengenoemde cartularium van de Sint-Niklaasbroederschap, en een andere medegegdeeld door Jules Cordonnier naar een 'oorspronkelijk stuk'. In het SAJ, Fonds Cordonnier, is deze oorkonde niet teruggevonden.

was, naast de vier procureurs en nog vier andere broederschapsleden, samen met de twee voogden of gouverneurs die het stadsbestuur voor de Sint-Niklaasbroederschap had afgevaardigd. De akte is ditmaal opgesteld in de Sint-Niklaaskapel van de Sint-Maartenskerk, m.a.w. in de nieuwe broederschapskapel. Voor een bedrag van 8 lb. 16 s. 4 d. par. erfelijke rente per jaar op diverse huizen in de stad,⁸⁴ verbond de broederschap er zich toe om door een priester broederschapslid iedere maandag een eeuwigdurende requiemmis te vieren voor de zaligheid van de ziel van meester en priester Pieter in de Sint-Niklaaskapel waar boven het altaar het beeld van Sint-Katelijne stond (*ten outhare van Sinter Niclaeuse bouen de welke outhaer vorseit nu staet Sinte Kathelijnenbeilde*). Uit deze plaatsbepaling en die van de eerdere stichtingen kunnen we dus besluiten dat relatief recent, ten laatste in 1400, de Sint-Niklaasbroederschap verhuisd is naar een nieuwe kapel toegewijd aan Sint-Niklaas, mede door de aanwezigheid aldaar van het gelijknamige altaar, waarbij ook het beeld van Sint-Katelijne hierheen is gebracht. De vroegere Sint-Niklaaskapel, waar toen het beeld van Sint-Katelijne stond opgesteld en meester Pieter zijn begraafplaats had gekozen, was door die verhuis de nieuwe Sint-Katelijnekapel geworden. Toch betekende dat ons inziens niet dat de broederschap haar vroegere kapel helemaal had opgegeven. Daarvan getuigde niet alleen de keuze van deken Van Beselare om er begraven te worden, maar ook de toewijding van de oude kapel aan Sint-Katelijne, een verering die duidelijk te linken is aan de verering van deze heilige door de broederschap van Sint-Niklaas.⁸⁵ Het aanhouden van twee kapellen heeft mogelijk te maken met de plannen die er waren om de nieuwe locatie van de Sint-Niklaaskapel grondig aan te pakken door uitbreiding en vernieuwing. Die verbouwing zou blijkbaar pas in 1419 voltooid worden.⁸⁶

84 3 lb. par. Boezingestraat; 32 s. par. Crammijnncstraat; 40 s. 4 d. par. Zuidstraat; 8 s. par. Tegelstraat, wat een totaal geeft van 7 lb. 4 s. par. i.p.v. het expliciet genoemde bedrag van 8 lb. 16 s. 4 d. par.

85 Cf. supra. Zie nog de mogelijke stichting door Jan de Beer, deken van de Sint-Niklaasbroederschap, ca. midden 14de eeuw, waarbij de dag van uitvoering Sint-Katelijnedag was: TRIO, 'De stichting', p. 73.

86 Cf. supra.

De gelezen mis dient te starten voor het einde van het eerste klokgetik van de Sint-Maartenskerk (*te verlatene van der eerste scelle tSinte Maertins*). Maar wanneer de maandag op Kerstdag of een O.-L.Vrouwedag valt, of wanneer op die dag de requiem-mis van het jaargetijde doorgaat, die gepland is op de maandag na *Misericordia Domini* of dus de maandag na de tweede zondag na Pasen,⁸⁷ dan moet men de wekelijkse maandagmis de dag erop doen. De eredienst, een requiemmis voor de ziel van Pieter, zou starten vanaf de eerste maandag na de begrafenis van Pieter. De priester die de viering zou leiden, krijgt hiervoor van de broederschap 3 gr. Vlaamse munt (bijgevolg 3 s. par.) per mis, wat neerkomt op 7 lb. 16 s. par. per jaar. Hiervoor moest hij ook bij de offerande Pieters naam uitspreken, de psalm *De profundis clamauij etc.* met de passende preken en gebeden brengen, de eerder opgesomde renten innen en de kosters betalen. Hetgeen boven de 7 lb. 16 s. par. per jaar overschoot, nl. 20 s. 4 d. par., - hierbij gaan we uit van een totaal schenkingsbedrag van 8 lb.16 s. 4 d. par. jaarlijkse rente.⁸⁸ zou de dienstdoende priester jaarlijks *mogen gheiuuen* aan de ontvanger van de Sint-Niklaasbroederschap. De corporatie verbond er zich ook toe om vanuit het overschot (*verscot*) een zwart altaarkleed, een misgewaad (*vestment*), twee (altaar)dwalen en een gewijd korporaal (*corporael*), die Pieter zou leveren met daarop telkens zijn wapenschild, in orde te houden (*ghehaefdich te houdene*). De broederschap moest ervoor zorgen dat er voor de mis een missaal, een kelk en een wassen kaars op het altaar aanwezig waren. Wanneer de mis gedaan was, moest de priester het altaarkleed, de dwalen en al wat tot het altaar behoorde, opbergen en afsluiten, of anders dat laten doen door de pedel van de broederschap, in de kist (*kiste*) die de broederschap staan had in de sacristie (*gherrencamere*) van de Sint-Maartenskerk. Wanneer de corporatie bij de uitvoering van een mis in gebreke bleef, diende ze telkens 2 s. gr. tournois Vlaamse munt te betalen ten voordele van de kerk aan de kerkmeesters van de kerkfabriek

87 Cf. supra.

88 Cf. supra, n. 80.

van Sint-Maarten,⁸⁹ en was ze niet van de verplichting ontslaan om binnen een periode van 14 nachten (= dagen) de mis alsnog op te dragen. Anders riskeerde ze een boete van 2 s. gr. torn. te moeten betalen, en zo verder iedere 14 nachten totdat de fout hersteld was. Kon de Sint-Niklaasbroederschap ten gevolge van een interdict of excommunicatie in het Land (van Vlaanderen) of de stad (Ieper) de mis niet opdragen, dan moest ze na de reconciliatie de niet opgedragen missen vooralsnog uitvoeren, anders volgde eenzelfde manier van beboeting als hiervoor beschreven. Indien andere omstandigheden zoals oorlog, opstand of vernieling de inning van de renten verhinderden, dan verviel de mis zolang deze troebele situatie aanhield. Er werden van deze overeenkomst drie gelijkaardige oorkonden opgesteld, één voor de Sint-Niklaasbroederschap, één voor Pieter en één voor de kerkfabriek, die haar exemplaar zou bewaren in de schatkamer (*tresorie*) van de Sint-Maartenskerk.

Brengen we alle betalingen die Pieter voor zijn stichtingen voorzag samen, nl. 176 s. 4 d., 40 s. en ca. 360 s. par., dan komt dit op een totaal van ca. 576 s. 4 d. par. aan erfelijke jaarrente. Indien we rekenen aan de penning 16, een verhouding die enige tijd later opdook wanneer men erfelijke renten mocht aflossen,⁹⁰ dan zou dat betekenen dat Pieter een kapitaal van 9280 s. 4 d. of 464 lb. par. investeerde in zijn stichtingen, tenminste voor degene die we kennen. Omgerekend naar het jaarloon van een geschoold metsers uit die periode, wil het zeggen dat deze ambachtsman, uitgaande van volledige tewerkstelling, bijna vijf jaar moest werken om deze som bijeen te verzamelen.⁹¹ Dat wijst toch op een enorm bedrag die Pieter veil had voor de redding van zijn zielenheil.

89 1 s. gr. = 12 s. par. = 4/5 s. gr. tournois: VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 153-154.

90 O. MUS, 'Mutaties in de samenstelling van de Ieperse magistraat in de 15de eeuw', in: J. VAN ACKER (red.), *Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle*, Veurne, 1990, p. 86 en 92 n. 73.

91 Voor lonen van metsers gehaald uit de stadsrekeningen in het tweede kwart van de 15de eeuw en de berekeningswijze: TRIO, *De O.L.V.-broederschap*, dl. 1, p. 163. Een gemiddeld jaarloon bedroeg er 98 lb. par.

LEVEN EN WERK VAN PIETER VAN BESELARE

Het feit dat Pieter priester was, maar daarnaast ook meester in de *artes* en het schopte tot deken van de Sint-Niklaasbroederschap, zoals hij in zijn stichtingsbrieven wordt genoemd, zegt al heel wat over zijn sociaal aanzien. Priester zijn betekende niet noodzakelijk een schitterende beroeps carrière in de late middeleeuwen, want nogal wat priesters bleven onderaan de maatschappelijke ladder hangen als slecht betaalde loonpriesters. Toch ging het ook heel wat priesters voor de wind door allerlei beneficiës te cumuleren en door zich voor stad en/of vorst te engageren.⁹² Van Pieter is niet echt gekend welke beneficiës hij in de wacht wist te slepen omdat over de koster, pastoor, kapelaan, kanunniken - allemaal beneficiës aanwezig binnen het leperse kerkelijke landschap - weinig geweten is ten gevolge van een slechte bronnenoverlevering.⁹³ Wel wordt hij op het einde van zijn leven, meer bepaald in 1418, kapelaan genoemd,⁹⁴ wat erop wijst dat hij tenminste van één kapelanie beneficiëhouder was.

Zijn universitaire opleiding die leidde tot de graad van meester in de *artes*,⁹⁵ was ten tijde van Pieter nog niet voor iedereen weggelegd, en effende bijgevolg wel nog het pad voor een meer succes-

92 Voor de grote sociale diversiteit binnen de groep van clerici en priesters in het 15de-eeuwse Brugge: H. CALLEWIER, *De papen van Brugge. De seculiere clerus in een middeleeuwse wereldstad (1411-1477)*, Leuven, 2014, p. 181 e.v.

93 Evenmin vonden we zijn naam terug in de Vaticaanse registers met o.a. supplieken, uitgegeven in de reeks *Analecta Vaticano-Belgica*, of de bewaard gebleven *pouillés* of taxatielijsten van het bisdom Terwaan uit die periode: H. CALLEWAERT (ed.), 'De *pouillé* van het aartsdiakonaat Vlaanderen van het bisdom Terwaan uit 1405', in: *Westhoek. Tijdschrift voor geschiedenis & familiekunde in de Vlaamse & Franse Westhoek*, 24 (2008), p. 191-212. In deze *pouillé* van 1405 staan weliswaar zeer weinig beneficiëhouders met naam vermeld. Andere *pouillés*, te vinden in een uitgave van A. Longnon voor het aartsbisdom Reims, komen niet in aanmerking vanwege niet daterend uit de periode van eind 13de-begin 14de eeuw.

94 Cf. infra.

95 Dit betekent op zijn minst dat hij de opleiding gevolgd heeft, maar het hoeft niet noodzakelijk te wijzen op het behalen van de eindpromotie. Gezien de kosten werd dit dikwijls achterwege gelaten. Het feit dat hij consequent meester in de *artes* en niet gewoon meester genoemd werd, zou een aanduiding kunnen zijn van het feit dat hij wel degelijk de promotie heeft behaald.

volle carrière binnen de Kerk, of zelfs in wereldlijke administratie en bestuur.⁹⁶ Maar ook daarover weten we niet al te veel.

Wel spreekt het feit dat hij aan het hoofd kwam te staan van de prestigieuze Ieperse Sint-Niklaasbroederschap boekdelen. Op 8 maart 1388 n.s. duikt meester *Pierre van Beisselare*, priester, op als deken,⁹⁷ op 13 april 1393 als procureur,⁹⁸ en op 5 november 1397 opnieuw als deken.⁹⁹ In deze laatste functie vinden we hem ook opnieuw op 16 maart 1401 n.s.,¹⁰⁰ 8 maart 1410 n.s.,¹⁰¹ 14 juli 1418 - waar hij tegelijk als kapelaan betiteld wordt, terwijl dat anders meestal beperkt is tot priester en meester in de *artes*¹⁰² - en ten slotte nog enkele keren in 1418. Een allerlaatste vermelding is te vinden eveneens als deken op 31 januari 1419 n.s.¹⁰³ Dergelijke mandaten zorgden zeker voor heel veel aanzien. Wellicht is het niet toevallig dat precies dekens van de broederschap het een aantal keren tot deken van de Ieperse christenheid schopten. Jan de Beer, waarvan we de stichting van zijn jaargetijde uit 1368 al een paar keer hebben aangehaald, is daarvan een voorbeeld.¹⁰⁴

Dat hij een bemiddeld man was, blijkt natuurlijk uit de hiervoor en hierna vermelde betalingen en bezittingen die hij, hetzij door erfenis, hetzij door eigen arbeid en invloed, wist te verwerven. Gezien de gebrekkige Ieperse archiefoverlevering zijn dit slechts fragmentaire sporen, maar op zich zijn ze voldoende relevant. Hierna wijzen we ook op het feit dat hij wellicht tot één van de

96 TRIO, 'A medieval Students Confraternity', p. 23-24. In de loop van de 15de eeuw ontstond stilaan een overcapaciteit aan *magistri* in de *artes*: *Ibidem*, p. 34.

97 KBr, M, nr. 88, p. 46 en nr. 66, I, p. 142.

98 KBr, M, nr. 91 en nr. 108.

99 KBr, M, nr. 108.

100 KBr, M, 138ter, f. 64 r°-66r^o.

101 SAI, OCMW AR, Oorkonden Nazareth sub dato; SAI, OCMW AR, nr. 480, f. 71r^o-73v^o, 73v^o-74v^o, 87r^o-89v^o en 89v^o-90v^o; KBr, M, nr. 5, p. 105 en 109; nr. 66, I, p. 145°-146°.

102 SAI, OCMW AR, Oorkonden Nazareth sub dato; SAI, OCMW AR, nr. 480, f. 89r^o-90r^o; KBr, M, nr. 66, I, p. 149.

103 PRIVE, Oorkonde sub dato; KBr, M, nr. 138ter, f. 75r^o-78r^o; I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux Archives de la ville d'Ypres*, dl. 7, Brugge, 1868, nr. 2337 (p. 132); FEYS & NELIS (ed.), *Les cartulaires*, p. 152.

104 TRIO, 'De stichting', nr. 3 (p. 72); IDEM, 'De O.L.V.-broederschap', dl. II, p. 45.

toonaangevende Ieperse families uit die tijd behoorde, waardoor materieel gewin en status hem als het ware in de schoot geworpen werden. Voor het verwerven van het dekenschap in de Sint-Niklaasbroederschap zullen de invloed en de positie van zijn familie ongetwijfeld een belangrijke rol gespeeld hebben. Maar misschien nog meer dan titels, functies en afkomst tonen voor het Ieper van die tijd vooral de religieuze stichtingen, die kwalitatief en kwantitatief hun gelijke niet kenden, dat Pieter tot de topklaag van de stedelijke samenleving behoorde. Wel moeten we toegeven dat priesters, die zich minder om hun erfgenamen moesten bekommeren, een groep vormden die zich op vlak van religieuze stichtingen sterk profileerde. Ook de functies in dienst van de Kerk in het algemeen en van specifieke instellingen, zoals in concreto voor Pieter de Sint-Niklaasbroederschap, verhoogden de drang om via allerlei fundaties en schenkingen de verbondenheid ermee uit te drukken.¹⁰⁵ Het lijkt dan ook niet verwonderlijk dat Pieter de Sint-Maartenskerk en meer specifiek de (oude) broederschapskapel uitkoos om er begraven te worden onder een zerk en er een O.-L.-Vrouwebeeld te plaatsen. Ook dat laatste kan best een aardige duit gekost hebben.¹⁰⁶

Bij de stichting van zijn jaargetijden en andere diensten is het opvallend hoeveel renten geschonken werden op huizen gelegen op de Grote Markt van Ieper. Misschien woonde Pieter wel in één van die statige huizen. Toch zou het ook kunnen dat hij in de Zuidstraat (de huidige Rijselstraat) resideerde,¹⁰⁷ vermits de bel-

105 Dit hebben we aangetoond m.b.t. mandaten die vervuld werden in het O.L.Vrouwegasthuis: TRIO, 'De stichting', p. 36-38.

106 Een reglementering uit ca. 1500 over de kostprijzen voor diensten en begrafenissen in de Sint-Maartenskerk stipuleerde dat een begrafenis in de Sint-Niklaaskapel 240 s. par. bedroeg "behoudens de gheestelijke ghildebroeders huerl. sepulture daer inne bij compareren (=overeengekomen) etc. voor 864 s. par.": P. TRIO (ed.), 'Ieperse begrafenistarieven uit eind XV-begin XVIde eeuw', in: MASURE & DE LILLE (ed.), *De Sint-Maartenscathedraal*, p. 119. Hieruit leiden we af dat de Sint-Niklaasbroederschap een algemeen akkoord met de kerk had gesloten tegen het bedrag van een kleine 1000 s. par., waardoor de corporatie een zekere vrijheid verwierf om er de eigen leden te begraven. Meer algemeen: TRIO, 'De stichting', p. 39.

107 Indien dit klopt, dan zou het huis in de Zuidstraat waarop een rente van 40 s. 4 d. par. rustte, die hij in 1410 schonk (cf. supra n. 84) als woning in aanmerking kunnen komen.

klinker het jaargetijde ook daar moest aankondigen. Daarnaast bezat hij nog andere inkomsten. Nog vòòr 1399 had hij een lijfrente van 48 lb. op de stad Diksmuide gekocht. Voor de aankoop daarvan moest Pieter destijds ca. 384 lb. par. ophoesten.¹⁰⁸ Eerder hebben we het kapitaal van ca. 464 lb. par. genoemd dat hij investeerde in zijn stichtingen.

Pieter lijkt in elk geval al op 3 maart 1424 n.s. gestorven te zijn, want in een akte met die datum staat dat “Meestre Pieter van Beisselere”, reeds gestorven is.¹⁰⁹ Hiermee moeten we zijn dood tussen 31 januari 1419, datum van zijn laatste actief optreden in een document, en 3 maart 1424 situeren. De betaling van een *issue*geld van 30 lb. par. in het rekenjaar 1424 zou kunnen wijzen op een overlijden in januari-februari of begin maart 1424.¹¹⁰ Het bedrag is hoog in verhouding tot dat van de meeste andere personen die hier vermeld worden, maar laag als we het vergelijken met dat van ‘mijn heer’ Jacob Belle wiens overlijden datzelfde jaar 1.063 lb. 4 s. par of 35 keer meer dan dat van Pieter aan *issue*geld opbracht.¹¹¹ Toch kan men niet volledig op het bedrag van het betaalde *issue*geld afgaan om de rijkdom van iemands erfenis in te schatten. Immers, bij de dood van iemand die vooral Ieperse poorters als erfgenamen telde, leverde dat uiteraard veel minder *issue*geld aan de stadskas op.

108 C. TRAISNEL, *Een straatje zonder einde. De lijfrentepolitiek van Diksmuide bekeken vanuit dubbel perspectief: stedelijke magistrat en houders (1403-1453)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KU Leuven, Geschiedenis, 2006, p. 80 (penning 8) en 164. Hij wordt er aangestipt in de stadsrekening van Diksmuide als meester, priester en poorter van Ieper, zodat er weinig twijfel bestaat dat het onze Pieter betreft.

109 Cf. infra.

110 Wat overeenkomt met de periode waarop dit deel van de Ieperse stadsrekening slaat en waarbinnen de betaling voor Pieters *issue* staat geboekt: ARA, *Rekenkamer*, nr. 38.649, f. 6r^v: “Van der doot meester Pieter van Beisselare, 30 lb. par.” Toch is het niet onmogelijk dat de betaling pas gebeurde nadat eerst een inventaris van de bezittingen werd opgesteld en de schulden werden vereffend. De afhandeling van een sterfhuis kon echter heel wat tijd in beslag nemen.

111 Over de zeer machtige en rijke familie Belle, waartoe ook de heren van Boezinge behoorden, en in het bijzonder Jacob van Belle, zie C. VAN RENVINGHE DE VOXVRIE, ‘La famille Belle à Ypres’, in: *Tablettes des Flandres. Généalogie-Histoire-Héraldique*, 9 (1969), p. 9-68; 10 (1973), p. 393-415, met over Jacob, reeds overleden in 1420, p. 397-399.

Het feit dat Pieter zijn eerste stichtingen inrichtte terwijl de na-
weeën van het beleg van 1383 nog altijd de financiële toestand van
de stad en haar inwoners hypothekeerde,¹¹² zou kunnen wijzen op
een stevig financieel vermogen. Het is immers niet toevallig dat er
tussen eind 14de eeuw en 1405 geen jaargetijden werden gesticht
waar het O.L.Vrouwegasthuis op een of andere wijze bij betrok-
ken was, terwijl er normaal in de 14de-15de eeuw bij deze instelling
gemiddeld 4 à 5 nieuwe jaargetijdestichtingen per 20 jaar gebeur-
den.¹¹³

DE FAMILIALE CONTEXT

Er bestaat alleen een heel beknopte genealogische schets van een
familie Van Beselare in een uitgebreide genealogische studie over
de familie Van de Kerchove, waarmee die familie Van Beselare
verwant was.¹¹⁴ Volgens dit boek was de familie Van Beselare
een oude notabele familie te Ieper, voorzien van een eigen wa-
penschild.¹¹⁵ Co-auteur Bonaert start er met de heer Andries van
Beselare, wellicht een zoon uit het huwelijk van Jan, die hostelier
of makelaar te Ieper was, met jonkvrouw Marie Ryckewaert. De
blauwverver Andries trad meermaals op als schepen en raadslid
in het Ieperse stadsbestuur. Zijn kapitaalkracht blijkt uit het feit
dat hij regelmatig allerhande stedelijke accijnzen pachtte. Daar
hij ook kerkmeester werd van de kerkfabriek van Sint-Maarten,
moet hij in de gelijknamige parochie gewoond hebben. Op 12 april
1485 was hij reeds overleden. In zijn erfenis zat een huis te Ieper
en verder gronden, renten en schuldbrieven. De naam van zijn
eerste echtgenote is onbekend. Hij hertrouwde met jonkvrouw
Katelijne van Roden ('s Rooden), weduwe van Michiel van de
Ketele. Uit dit huwelijk noteert Bonaert twee zonen: Andries en

112 TRIO, 'De stichting', p. 30.

113 TRIO, 'De stichting', p. 28-33. Meer algemeen over de relatie tussen de daling van
nieuwe jaargetijdestichtingen en economische/politieke crisissen: IDEM,
'Moordende concurrentie', p. 154.

114 A. BONAERT & DE KERCHOVE D'OUSSELGHEM, *Les van den Kerchove à la
colombe, 1350-1550*, [Brussel, 1983], p. 53-54 (annexe 1). Daar de gegevens gedeeltelijk
op KBr, Fonds Goethals, nr. 735, f. 280-281, gebaseerd zijn, moeten we ze met enige
voorzichtigheid benaderen.

115 BONAERT & DE KERCHOVE D'OUSSELGHEM, *Les van den Kerchove*, p. 53

Joos. Van deze Andries, eveneens blauwverver, worden ook nog de kinderen besproken. Maar het is duidelijk dat de hier beschreven Van Beselares een stuk later ten tonele verschijnen dan de door ons bestudeerde meester Pieter. Het is zelfs onzeker of deze leden van de familie Van Beselare aan hem verwant waren, al is dat evenmin uitgesloten.

Betere aanknopingspunten hebben we met de vermelding van meester Pieters broer Jan. Toen 'ser' Jan van *Beiselare* overleed, gaf zijn niet met name genoemde echtgenote op 26 sept. 1407 een waarborg. Kinderen uit dit huwelijk waren Jan, Perine, Nanne, Laurens, Pieter en Grielken, met als voogden Frans van Beselare en Nicase Bezaen. Enige jaren later, op 3 maart 1424, vinden we als voogden van Pieter, die Jans zoon was, opnieuw Nicase Bezaen, nu samen met Jan Rugghevoet. Hierbij kreeg Pieter (ten minste) 5 lb. gr. en 1/25 van een huis en erf toegezegd. Het is in deze akte, slechts in regest bewaard, dat melding wordt gemaakt van de reeds overleden oom van Pieter, en dus broer van Jan: "meestre Pieter van Beisselere".¹¹⁶ Voogden werden gekozen uit familie en vrienden, m.a.w. uit mensen die doorgaans tot dezelfde sociale omgeving behoorden als de wezen. Zeker van de familie Rugghevoet (Rugghinvoet) is bekend dat ze tot de hoogste kringen van de Ieperse samenleving hoorden. Diverse Rugghevoets vinden we in de 14de eeuw terug in de stedelijke raad en schepensbank en als stadstresorier. Dat laatste gold ook voor een Jan Rugghevoet in 1384.¹¹⁷ Een Casin Besaen, mogelijk dus de hiervoor genoemde, en Pieter Rugghevoet waren begin 15de eeuw samen actief in de wijnhandel.¹¹⁸

Al in de 13de eeuw doken Van Beselares op, die vooral actief waren, zoals zovelen te Ieper, in de lakennijverheid.¹¹⁹ Tijdens de 14de en

116 KBr, M, nr. 120, stadsrekening van 26 sept. 1407 en akte gepasseerd 3 maart 1424 n.s. (op basis van voormalig SAI, reg. 5, f. 94^v°), onder de namen 'Van Beiselare, ser/her Jan'.

117 KBr, M, 8, II, p. 893.

118 MUS, 'De eerste fase', p. 179 n. 302.

119 W. BEELE, *Studie van de Ieperse persoonsnamen uit de stads- en baljuwsrekeningen, 1250-1500*, dl. II, Handzame, 1975, nr. 235 (p. 54-55).

15de eeuw ontmoeten we diverse Van Beselares in de bronnen. Een ervan was ‘heer’ Jan, die tussen 1398 en 1407 in de schepenbank en de raad zetelde.¹²⁰ Mogelijk is hij de genoemde broer van Pieter die in 1424 overleden was.

Hoe schaars de gegevens ook zijn, er zijn voldoende aanwijzingen om te geloven dat de familie Van Beselare waartoe Pieter behoorde, hoog aangeschreven stond te Ieper. Mogelijk zijn het voorouders van hem die al in de 14de eeuw furore maakten door allerlei posities te bekleden binnen de hoogste bestuursorganen van de stad. Deze familiale lijn zou zich doortrekken in de 15de eeuw. Vaak was het bezit van zo’n politiek mandaat gestoeld op een stevige economische en sociale background en veruitwendigd in een grote rijkdom aan roerend en onroerend goed. Wanneer één van de telgen van zo’n familie, al dan niet gedwongen, voor een geestelijke carrière koos, was het haast vanzelfsprekend dat hij zou doorstromen tot de top. Indien men deken kon worden van de Sint-Niklaasbroederschap, bereikte men als seculier geestelijke te Ieper in die tijd het hoogst bereikbare.

BESLUIT

De verschillende stichtingen die uitgingen van de priester en meester in de *artes* Pieter van Beselare, geven ons voor het begin van de 15de eeuw een goed beeld van hoe sommige meer gefortuneerde gelovigen in de late middeleeuwen trachtten hun zielenheil veilig te stellen. Om een lang verblijf in het vagevuur tegen te gaan, konden goede werken ingezet worden. Tot de krachtigste middelen daartoe behoorden gebeden, missen, bepaalde praktijken, zoals het branden van kaarsen en uitdelingen aan behoeftigen en kloosters. Voor elk van die devotionele uitingen heeft meester Pieter door allerlei stichtingen vanaf 1400 tot praktisch aan zijn dood kort voor 1424 een stevig fundament gelegd. Uit de manier waarop de jaargetijden werden ingericht zou men kunnen afleiden dat naastenliefde toch ook een rol heeft gespeeld bij de stichting. Voor die tijd was dat voor iemand

120 KBr, M, nr. 8, l, p. 69-70.

die tot het Ieperse patriciaat behoorde naar omvang en uitstraling ongezien, al weten we dat priesters die minder zorg moesten dragen voor hun erfgenamen, zich op dat vlak vaak sterker profileerden dan leken. Het feit dat Pieter twee jaargetijden inrichtte, waarbij telkens grote hoeveelheden brood, vlees en wijn werden uitgedeeld, moet ongetwijfeld veel aandacht getrokken hebben in de stad. Maar als lid van een vooraanstaande familie en als deken van de prestigieuze Sint-Niklaasbroederschap kon hij het zich niet permitteren 'gewoontjes' te doen. En alsof het allemaal nog niet genoeg was, richtte hij ook een wekelijkse mis in en liet hij op verscheidene tijdstippen een kaars branden voor een door hemzelf bekostigd O.L.Vrouwebeeld. Telkens ging het om stichtingen met een eeuwigdurend karakter, al laten de schaarse bronnen uit het einde van het ancien regime zien dat de vermindering van opbrengsten de uitvoeringsmodaliteiten sterk reduceerde. Dat de Sint-Maartenskerk, die de stedelijke hoofdkerk was, en dan in het bijzonder de daarin gesitueerde voormalige hoofdkapel van de Sint-Niklaasbroederschap, het ankerpunt van zijn stichtingen vormde, lag gezien zijn jarenlange betrokkenheid met deze corporatie als hoogste bestuurder voor de hand. Hier zou dan ook zijn laatste rustplaats komen, net als het O.L.Vrouwebeeld, waarbij we het idee opperden dat het eventueel een afbeelding was van O.-L.-Vrouw van Tuine, een devotie die sinds het beleg van 1383 aan een steile opgang bezig was. Net zoals meester Pieter voor zijn stichtingen de mosterd haalde bij voorgangers, waaronder één van de vorige dekens van de Sint-Niklaasbroederschap, Jan de Beer, zouden de stichtingen van Pieter nadien zelf tot voorbeeld dienen. Toch is het logisch gevolg van deze ontwikkelingen dat Pieter uiteraard niet voor zijn vroegere voorbeelden kon onderdoen, net zoals latere vermogende stichters identiek zouden omgaan met zijn stichtingen. Zo koos Pieter ervoor om in zijn jaargetijden stevig in te zetten op meer liefdadigheid, wat in vergelijking met andere jaargetijden te Ieper en elders bijzonder vroeg en gul was. Wel moet men oppassen om hierin altijd zuivere armenzorg te zien. Vele proven (geld en/of voedsel en drank) gingen vaak naar instellingen en personen die niet altijd als behoeftig kunnen bestempeld worden, terwijl vaak ook het recht op prove verbonden was aan

de verplichting om naar de requiemmis te komen, waarbij men moest bidden voor het zielenheil van de stichter en ter offerande moest gaan. Pure armenzorg zonder daaraan gekoppelde memorieverplichtingen zou ook in de volgende twee eeuwen weinig voorkomen. Dat belette natuurlijk niet dat jaargetijden toch belangrijk waren bij het bestrijden van een groeiende armoede in de steden en op het platteland bij de overgang van de middeleeuwen naar de nieuwe tijd. En voor Ieper, met een tanende lakenindustrie, was er nog meer nood dan elders. Hoe sterk precies de uitdelingen die uitgingen van jaargetijden daarop inspeelden moet daarom nog meer het voorwerp vormen van onderzoek.¹²¹

¹²¹ Cf. het reeds gedane en te gebeuren onderzoek vermeld in noot 4 tot 6.

BIJLAGE¹²²

1414 n.s. februari 28

Meester Pieter van Beselare schenkt aan de kerkfabriek van de Sint-Maartensparochie 40 s. par. Vlaamse munt jaarlijkse erfrente, te heffen op het huis De Hoorne dat gelegen is op de Grote Markt van Ieper. Met deze inkomsten wil hij dat er voor het O.-L.-Vrouwebeeld, dat hij heeft laten plaatsen bij zijn toekomstig graf in de Sint-Katelijnekapel in de Sint-Maartenskerk, kaarsen branden op de dag van zijn jaargetijde en op allerlei andere dagen.

A: Origineel in KBr, M, nr. 42, A Ypres, farde nr. 51.

B: Regesten naar A door Emiel de Sagher: KBr, M, nr. 66, I, p. 33. Er wordt immers verwezen naar de oorkonde in het bezit van Merghelynck: “charte contrepartie *Arthur Merghelynck*”, terwijl ook de inhoud en datum overeenkomen. Verder een uitvoerige en beknopte vermelding, naar A of B, in achtereenvolgens: KBr, M, nr. 66, I, p. 3³ en p. 144.

Perkament; 36 h x 28 b

Het zegel is verdwenen; alleen de inkeping onderaan het perkament herinnert ons aan de doorgestoken dubbele perkamenten staart.

In dorso:

16de-eeuwse hand: “xl s. par. sjaers vp de Hoorne staende tlijpre vp de Maerct”.

19de-eeuwse hand, in potlood, wellicht de hand van A. Merghelynck: “Dernier février 1413; anniversaire Pierre van Beselare Maître ès arts en l’égglise de Saint Martin; Maison de Hoorne à Ypres; Manuscrits Fondations”.

Wij, scepenen van der stede van Ypre, doen te weitene allen lieden dat voor ons *commen* zijn meester Pieter van Beyselare, meester jn aerten, an deen zijde ende Anceel de Brieuere, Kerstoffels de Vroede, Casin Bezaen ende Jan Soneverdrach, drapier, als kercmeesters ende jn de name van der prochiekerke van Zente Maertins van der vors. stede an dander zijde, alle poorters van der zeluer stede ende al daer jn onse *presencie*. So drouch vp de vors. meester Pietre van Beiselare, zijns vryes dancx ende willen, den vors. kercmeesters ter vors. kerke bouf, bij assente van voochd ende

122 Volgens de regels van de Koninklijke Commissie voor geschiedenis van België: <http://www.kcgeschiedenis.be/>. De paragraafindeling is door ons ingevoerd.

scepenen van der vors. Stede, ghedaen jn de ghemeene camere veertich scellinghen parisisen Vlaemscher munte eruelike rente elcx jaers, die hij heift vallende telken Zente Bamesse, bezet vp een huus gheheeten De Horen, vp derue der onder ende vp al datter toebehoort, staende ende ligghende vp De Maerct van der stede van Ypre vors. an de zuudzijde tuschen den huusgheheeten De Corenmaerct an deen zijde ende den huus gheheeten De Hellem an dander zijde, omme der vornomder prochiekerke of den ghonen die cause van haer hebben zal de vors. eruelike rente te beghonnene heffen ende ontfanghen te haren singuleren proffite zo wanneer de vors. meester Pieter gheuaeren zal zijn van den leuenden liue ter dood *ende* niet eer *ende* van diere tijd voordan alle jare eewelike ende eruelike ghedurende. Van der welker vpdraghinghe vors. de vors. meester Pieter van Beisclare houd hem ouer wel vernoucht ende ghepaeyt. Ende heiuets halm ende ghifte ghegheuen den vors. kercmeesters ter vors. prochiekerke bouf wel *ende* wettelike naer costumen ende vsagen van der vors. stede van Ypre.

Ende eist der kerke vors. sculdich te warandeerne van allen calaengen jeghen elkerlike. Jn recompensacien *ende* wederloone van deser vpdraghinghe vors. de vornomde kercmeesters, ooc bi den consente van den vors. voochd ende scepenen ghedaen zo vors. es, hebben haers danx ende vryes willen de vors. prochiekerke verbonden teewelicheden te doen doene tghoend dat hier naer verclaerst es tharen propren costen ouer den vors. meester Pietre *ende* ooc beghonnende zo wanneer de vors. meester Pietre gheuaeren wert van liue *ter* dood *ende* van diere tijd voordan eewelike *ende* eruelike ghedurende. Dats te wetene dat de vornomde prochiekerke es *ende* wert sculdich te doen stelne tharen propren costen zo vors. es bernende eene kerse van eenen haluen ponde was weighende voor tbeylde van Onser Vrouwen, dat staet an de zuudzijde van der vors. kerke jn de masiere¹²³ daert de vors. meester Pieter heift ghedaen stellen, dat es bouen daer hij zine sepulture jn de vors. prochiekerke ghecoren heift ende daer se hem gheconsenteert es van der vorseider tijd dat hij gheuaeren zal zijn van liue ter dood, alle zaterdaghe van den jare *ende* vp alle *andere* daghen *ende* tijden van den jare als men jn de vors. kerke tSalue van Onser Vrouwen zijnghe zal. Ende die kerse laten staen bernende voor tvors. beilde van Marien *ende* altoos also langhe als tsinghen van den vors. Salue gheduren zal.

123 Tussen- of scheidsmuur (WMNT).

Ende sghelijcx es *ende* wert sculdich de vors. prochiekerke eene ghelike kerse *ende* van zulker ghewichte als vors. es te doen stelne voor tvors. beylde bernende van der tijd dat de vors. meester Pieter ghestoruen zal zijn alle jare vp alle de zondaghen van den jare ende vp alle groote feesten van den jare, zulke als Nieuwedaghe, Dertiendaghe, Onser Vrouwendaghe ter lichtmesse, Onser Vrouwendaghe thalfmaerte, de vier Paesschedaghen, vp elken maendach naer Verzworen maendach naer Paesschen, vp welken dach men alle jare svors. meester Pieters jaerghetide doen zal, Assencioensdaghe, de vier tChincxendaghe, Sacrementdaghe, Sente Jansdaghe midszomers, Sente Pieters *ende* Sente Pauwelsdaghe, Sente Maertinsdaghe jn den zomere, Sente Marien Madeleenendaghe, Sente Jacops *ende* Sente Kerstoffelsdaghe, Onser Vrouwendaghe jn den thuune die licht vp den achsten dach van ougste, Onser Vrouwendaghe te half ougste, Sente Augustinsdaghe, Onser Vrouwendaghe jn septembre, Alreheilghendaghe, Alrezielendaghe, Sente Maertinsdaghe jn den wintre, Sente Kathelinendaghe, Sente Andriesdaghe, Onser Vrouwendaghe jn decembre ende vp de vier medewintredaghen. Ende vp elc van den vors. daghen de vors. kerse doen staen bernende voor tvors. beylde van dat men de hoofmesse, die men vp de vors. daghen ghecostumeert es te doene binnen van scoostersweighe, beghonnen zal tote dat se al vulhendt zal zijn.

Ende al ditte es *ende* wert sculdich de vors. prochiekerke te doen doene *ende* te vulcommene *ende* altoos de vors. kerse te doen vernieuwene alst van nooden wert te haren propren costen alle jare vp elke van den vors. feesteliken daghen eewelike *ende* eruelike ghedurende. Ende waerd dat de vors. prochiekerke deis jn eenighen ghebreke ware, zo hebben de vors. kercmeesters de vors. kerke verbonden dat de prochiepape *ende* de costre van der zeluer kerke ouer elc ghebrec van elken van den daghen bouen ghenomd zoude moghen halen *ende* jnnen vp de zelue prochiekerke twalef penninghen parisisen Vlaemscher munten van daghe verleden.

Ende hierof zijn ghemaect *ende* ghezeighelt twee *lettren* beede eens jn houdende diesdatte deene es. Waerof de vors. prochiekerke deene te hare waert heift *ende* de vors. meester Pieter dandere, die licht jn de tresorie van Zente Maertins. Jn der welker ghedinkenessen *ende* verzekertheden hebben wij dese *lettren* ghezeghelt metten eruachtighen zeghel van der vors. stede. Jn orconscepen van desen scepenen, France de Bere, Michiel de Wulf, Jacop Moesin, Jan de Broukere *ende* Wouter Croeselin. Ghedaen jnt jaer Ons Heeren duusentich vierehondert *ende* dertiene, den laetsten dach van spoorkele.